COSTIN I. MURGESCU

FRAGMENT ARDELEAN:

PROCESUL MEMORANDUMULUI

RECONSTITUIREA ROMANŢATĂ A LUPTELOR PENTRU UNIREA DIN 1918

VREMEA
COLECŢIA „ROMÂNIA EROICĂ"

www.digibuc.ro

COSTIN I. MURGESCU

FRAGMENT ARDELEAN:

PROCESUL MEMORANDUMULUI

VREMEA
COLECŢIA „ROMÂNIA EROICĂ“

www.digibuc.ro

Fragment ardelean

Reconstituirea pe baze istorice a procesului Memorandumului (1894)

www.digibuc.ro

PREFAȚA

„Eu sunt un mag de lege nouă,
Un biet nebun orbit de o stea
Ce-am rătăcit să vă aduc vouă
Poveștile din țara mea".

BIBLIOTECA - MUNICIPIULUI - BUCUREȘTI

Cu aceste versuri, fiul popii din Rășinari ne chema, mulți ani în urmă, să ascultăm poveștile din țara eroismului dacic și-a oamenilor de legendă. Călăuziți de chemarea acestui „mag de lege nouă", am trecut în lungi coloane Carpații pădurilor de brazi și-am sărutat pământul ardelean; dar ne-au rămas străine și după două decenii, unele din cele mai frumoase povești din țara colinelor transilvane. Iată dece cărticica de față, căută să șteargă praful de pe una din paginile de glorie și chin ale Ardealului.

M'a îndemnat la aceasta și adevărul care într'o

www.digibuc.ro

recentă lucrare a părintelui învățat dela Cluj, Ioan Lupaș, intitulată: „La désagrégation de la monarchie austro-hongroise et la libération de la Transylvanie", este astfel formulat :

„Unitatea României nu este opera unui om, a unei provincii sau a unei generațiuni. Ea este rezultatul luptelor susținute în timpul secolelor de cei mai buni fii ai poporului român. Unitatea noastră a fost cimentată nu numai prin sângele soldaților noștri, dar și prin suferința intelectualilor și-a scriitorilor care, începând din secolul XV au îndurat pentru ideile lor închisoarea și deportarea."

Acestor martiri — dintre atâția s'au pierdut în uitare — le sunt închinate aceste pagini ce nu vor să alcătuiască o erudită cercetare, ci numai evocarea caldă a unui fragment din milenarul martiriu care ne-a dus la Unirea de-acum duăzeci de ani.

C. I. M.

Decembrie 1938.

www.digibuc.ro

FRAMANTATUL ARDEAL

Peste Ducatele eroice ale lui Gelu, Glad, Menumorod, se aşternuse apăsarea adâncă a anilor, a grofilor şi-a sărăciei. Pe Mureş pătrunseseră nu numai regii Ungariei, ci odată cu ei venise iobăgia nevoilor şi se cuibărise lipsa în toate casele Românilor. În ţara lor, ei nu mai trebuiau să existe. Dar, ştiau ei care este ţara lor?

Ştiau însă cu siguranţă că a fi ungur, sas sau secui înseamnă a fi privilegiat; ştiau că religia lor, moştenită din părinţi, nu era recunoscută şi avuseseră în multe rânduri prilejul de a auzi că în lege scrie: „Valahii se tolerează în ţară atât timp cât va plăcea principelui"...

In decursul anilor grei şi aspri: „Această rasă atât de oprimată desigur pentrucă era mai veche decât privilegiaţii colonizării, pentrucă reprezenta elementul indigen în drepturile sale primare, în-

www.digibuc.ro

destructibile, îşi câştigase o singură formă legală de existenţă, aceia a bisericei" [1]).

Iată dece apariţia lui Mihai Viteazul, apariţie viguroasă de arhanghel, alcătueşte momentul crucial al istoriei neamului românesc. Făcând contactul între cele trei principate — chiar numai pentru o clipă, — Mihai electrizează sufletul naţional.

Nu s'a ajuns aici în mod voit, nu am avut încă multă vreme simbolul unitar al Albei-Iulia, dar figura de unificator a eroului valah ocroteşte toate sbuciumările Ardealului, în cele trei secole ce se scurg până la Unire.

Lucrul este explicabil pentrucă dacă scurta fulgerare eroică a lui Mihai n'a putut să dea ţăranului ardelean o conştiinţă de român, i-a dat-o în schimb pe aceia de „om" ceeace nu este decât un pas spre cea dintâi.

Un valah a fost principele Transilvaniei, unui valah i s'au închinat nobilii, i-au jurat credinţă, i s'au plecat chiar oamenii Impăratului ; că valahul acesta era din altă parte, nu importă; ţăranul ardelean ştia că e de aceiaşi limbă cu el. Dar Mihai a dat şi nouă organizare bisericei ortodoxe din Ardeal, s'a îngrijit de credinţa ţăranilor de aici şi din faptul acesta, ne spune d. Profesor Iorga „Trebuia

---

[1]) N. Iorga : La politique de Michel le Brave. Iassy 1918.

www.digibuc.ro

să decurgă în timp de secole unitatea spirituală a rasei".

Dar în sufletul omului de jos? Nu se poate să nu se fi prăbuşit întreaga lume veche; întreaga conştiinţă a inferiorităţii lui s'a destrămat când a văzut un valah care nu-şi părăsise nici credinţa şi mai puţin limba — deci unul care potrivit legilor — abia ar fi fost tolerat ca om, ajuns Domn al Ardealului.

Deocamdată nici nu era nevoe de conştiinţă naţională, era suficient numai să ştie ţăranul că e om în rând cu oamenii...

DELA GORUN LA ROATA

A fost la Blaj — în secolul XVIII — un om învăţat şi un bun român, care nu era altul decât episcopul unit Ioan Inochentie Klein, care era bine primit şi locuia uneori la Palatul Imperial din Viena. Iar din aceste călătorii, multe Memorii cu nevoile Ardealului au rămas pe masa împărătească şi multe din ele au trecut chiar în Decrete imperiale. Astfel au ajuns la înaltele feţe, veştile despre Românii credincioşi Impăratului. Aşa i-a cunoscut şi Maria Tereza, înfiinţând pentru ei regimente grănicereşti, aşa i-a cunoscut şi Iosif II. Dar acesta de pe urmă—vrând să cunoască numeroasele neamuri de sub oblăduirea sa — a ajuns

www.digibuc.ro

şi în Ardeal, de i-a văzut pe Români la ei acasă, săraci şi năpăstuiţi.

Şi tot în împrejurările acestea au aflat şi Românii că Măria Sa Impăratul e un om tare bun la suflet, care vrea să-i mai ridice din sărăcie şi care ştie să le vorbească în limba lor românească.

Mai apoi, au văzut oamenii noştri că nu sunt numai vorbe şi că hotărîrile stăpânirii au început să se publice şi în limba română ; ba, în unele părţi, au pornit să se ridice şcoli româneşti, iar Măria Sa a mai venit de două ori de-au văzut toţi că vorbeşte limba lor ţărănească, măcar că nu ştia Impăratul mai mult de zece-douăzeci de vorbe.

Aşa a aflat şi Neculai Ursu, cel care horea de-a minunea din fluer, de şi-a pus merinde în traistă şi-a pornit la Viena. Aici, a ajuns de-a vorbit chiar cu Majestatea Sa, mai ales că nici Horia acesta nu era un neînvăţat. Deşi trăit la ţară, în Munţii lui Apuseni, ştia limba germană şi-a vorbit cu Impăratul despre toată situaţia din Ardeal.

Pe de altă parte şi Impăratului i-a plăcut omul, chipeş la înfăţişare şi meşter la vorbă, de-a lăsat să-i scape gândul că dacă s'or uni Românii să-şi facă dreptate, el nu se va împotrivi, căci şi lui îi erau urâţi Ungurii cei îngâmfaţi...

Vorbele acestea au răsturnat deodată toate gândurile lui Horia, de s'a întors cu fruntea foarte întunecată la han. Mai apoi, s'a dus iar la 'mpărat

www.digibuc.ro

să mai vorbească. In suflet, îi era teamă încă să creadă în încuviinţarea stăpânirii pentru răsturnarea tiranilor. Împăratul l-a primit zâmbind şi-a vorbit cu dragă inimă despre românii ardeleni.

... Sub un gorun ce-avea să intre în legendă, Horia a chemat la o tainică adunare pe cei mai de credinţă dintre Moţii lui. Le-a fluturat deasupra căpetelor o diplomă chezărească, iar din sân a scos de-au văzut cu toţii o cruce minunată de aur adusă dela Viena, unde Horia grăise cu Măria Sa. Oamenii erau acum pe deplin convinşi de adevărul celor auzite şi s'au întors să spună cetelor de nedreptăţiţi cele văzute sub gorun....

Şi s'a pornit atunci pârjolul, se înalţă focul vâlvătaie la cer, dovedind încă odată cât de cumplita e răzbunarea Românilor.

In urmă, au venit oştile aceluiaşi Împărat din Viena de l-au prins pe Horia şi-au băgat în temniţă pe toţi cei care se răsculaseră.

Intr'un început de Februarie, au cutreerat iar oamenii stăpânirii Munţii de-au chemat pe Moţi la Bălgrad.

Şi-acolo, în faţa miilor de credincioşi ai săi — judecătorii au dat poruncă de munci pentru Horia şi ajutorul său, Cloşca. S'a frământat roata deasupra trupului slăbit de 'nchisoră, până ce-a pocnit os de os, când deodată — peste marea

www.digibuc.ro

tăcere a prostimii — s'au auzit un geamăt obosit. Duhul înaripat al şefului se isbăvise din trupul frânt pe roată şi pornise să colinde cu furtunile şi doinele Munţii care deacum erau să fie ai lui, Munţii care numai ei au plâns când s'a mântuit omul la Bălgrad...

DOI POPI LA VIENA

In Martie 1791, plecă cu poşta spre Viena „Supplex libellus" în care „Clerul şi nobilimea şi cetăţenii ai întregei naţiuni din Ardeal a Valachilor" cereau Impăratului Leopold II să fie îndepărtaţi termenii de batjocură pentru ei din legile Transilvaniei, iar în numirile funcţionarilor să se ţină seama de numărul covârşitor al populaţiei române şi în sfârşit pretindeau egalitatea naţională şi religioasă, cu cele trei naţiuni favorite.

Fusese întocmit acest „Supplex" de fiul unui popă român, ridicat prin învăţătura lui în rândurile de frunte ale funcţionarilor ardeleni, iar mai târziu această primă petiţie — dintr'un nesfârşit şir care vor lua zadarnic drumul Vienei, în cursul greu al anilor — a fost şi tipărită, numai că s'a pus o dată şi un oraş: Iaşi, care nu erau tocmai adevărate.

Câteva luni mai târziu, un decret împărătesc

www.digibuc.ro

— semnat la 15 Mai 1791 la Florența — invita pe nobilii unguri din Dieta Ardealului să ia în seamă aceste plângeri ale „întregii națiuni valahe din Ardeal".

Când a sosit cererea Românilor, împreună cu hotărârea Impăratului, la Cluj, la începutul verii lui 1791, s'a produs atâta turburare și s'au mâniat conții și baronii atât de rău de obrăznicia țăranilor, că până și episcopul de la Alba-Ioan Bob, care semnase petiția, a dat înapoi.

Dar mai apoi — văzând că niciuna din cererile lor nu fuseseră îndeplinite — și-a revenit omul. Și el, care nu înțelesese vrednicia unui Maior, Klein sau Șincai, el pe care istoricii îl zugrăvesc nu tocmai frumos spunând că „nu era un șef de luptă. De la dânsul nu era să plece o mișcare în folosul Românilor ca națiune", a întins mâna sârbului Gherasim Adamovici, care păstorea pe cei rămași la vechea credință, și-au hotărât să se ducă ei la Viena.

In Septembrie acelaș an se adunaseră toți clericii români ortodoxi dând mandat episcopului lor, apoi prelați formulară — cu ajutorul cărturarilor din jurul lor — un nou „Suplex" și în ultimele zile de iarnă ale lui Martie 1792, plecară doi păstori — care n'avuseseră ochi să se vadă până aunci — spre Viena, ducând cu ei jalba sărăcimii ardelene.

www.digibuc.ro

Doi popi, niciunul de prea mare curaj, niciunul om de mari reforme, înconjurați fiecare în cercul lui de prejudecăți, pornesc împreună să reclame drepturile celei mai asuprite națiuni din imperiu și să înscrie una din cele mai mândre și revoluționare pagini din istoria Ardealului... Cu câtă dreptate grăia cronicarul: Nu vremile sunt sub oameni, ci bietul om sub vremi...

Ajunși în fața Impăratului, își slobozirâ desaga durerilor și aflară chiar înțelegere în unele privințe, dar întorși acasă primiră aspre mustrări din partea celor care nu vedeau cu ochi buni drumul lor la Viena — și atunci în Iulie 1792 ei răspund cu o nouă scrisoare și a treia petiție" e unul din cele mai vrednice acte ce au ieșit vreodată de sub condeiul unui român din Ardeal" scria domnul profesor N. Iorga.

Numai că frumusețea rămânea în acte și actele în praf, de-aveam să le lăudăm noi peste sute de ani; iar în satele ardelene, nobilii maghiari continuau să fie stăpâni fără Dumnezeu, oameni fără de suflet și minți fără de lumină, de vreme ce nu învățaseră că anii se răsbună cumplit.

LA BLAJ

1848. Primăvara s'a stârnit printre funcționarii tineri de la Curtea de Apel din Mureș—Oșorheiu

www.digibuc.ro

vestea că Românii vor ţine o mare întrunire. Ideia pornise chiar din mijlocul lor, dela un grup de cancelişti români — care aflaseră de agitaţiile de libertate de prin alte ţări. Printre aceştia, cel mai entuziast pentru noua ideie era advocatul Iancu, din Munţii Apuseni.

Ideia s'a lăţit apoi, a prins chiag, a trecut în socotelile seminariştílor, apoi a canonicilor de la Blaj. In scurtă vreme, circulări tainice erau împrăştiate — sub oblăduirea bisericei — ţăranilor, chemându-i la Blaj.

După o jumătate de veac, cele două biserici surori îşi dădură din nou mâna, dar din nou capii lor nu erau conducătorii aşteptaţi, ci erau împinşi de vremi şi mai ales de sufletul românesc care clocotea pe ogoarele pustiite. Aceasta, deşi unul din episcopi nu era altul decât Andrei Saguna — „Der Schöne Bischof", — atât de bine văzut la curtea tânărului Francisc I. Celălalt episcop era Lemeny, care avea să-şi sfârşească zilele în triste zodii.

Deci, la 30 Aprilie 1848 s'a ţinut adunarea pregătitoare, iar în ziua de 3 Mai păşiră în faţa celor 40.000 ţărani români, care-şi părăsiseră vetrele şi nevoile, venind numai cu apăsarea din suflet să asculte cuvântul bisericei, cei doi episcopi, alături de care se află profesorul Simion Bărnuţiu, cei doi avocaţi Avram Iancu şi

www.digibuc.ro

Buteanu, care aveau să se transforme în mari comandanţi de oaste, pentru a-şi sfârşi zilele martire : unul în ştreang, altul chinuit de lumea închipurilor. Şi se mai aflau acolo Bălcescu, Alecsandri ş. a. şefii fără noroc ai unor revoluţii fără ţărani.

Şi mai erau doi înalţi oaspeţi : anume comisarii guvernului, care veniseră cu oşti multe să împiedice adunarea. Când dădură piept cu nemulţumirea ţăranilor sau cu îndârjirea lui Barnuţiu, Iancu, renunţară. Au procedat cu judecată, căci cu toată agitaţia pe care o purta în piept, mulţimea ţăranilor a dovedit o disciplină militară.

Pe catedrala oraşului, fâlfâia drapelul imperial şi pentru a dovedi mai tare zădărnicia venirii comisarilor, miile de ţărani descoperiţi, cu mâna dreaptă ridicată, jurară — sub binecuvântarea bisericei — credinţă Impăratului, în timp ce tunurile traseră salve de onoare, în cinstea celor pe care veniseră să-i împrăştie...

La urmă, a vorbit să-l audă nu poporul întreg, entuziasmat şi avântat, ci istoria unui neam obidit, Simion Barnuţiu şi s'a aclamat — drept încheere: „Programul Românilor din Transilvania şi Ungaria" în care se spunea :

1. — In virtutea principiilor de libertate, egalitate şi fraternitate, poporul român cere tratament egal celui maghiar; cere să figureze în dietă pro

www.digibuc.ro

porţional cu populaţia; cere ca cetăţenii români să fie admişi în funcţiuni militare, civile şi judiciare; cere ca limba română să fie întrebuinţată în actele legislative şi administrative; cere ca adunarea generală a naţiunii române să aibe loc anual.

2. — Cere ca biserica să fie şi să rămână liberă, independentă faţă de celelalte şi egală în drepturi cu celelalte biserici din Transilvania. Cere restabilirea mitropoliei române, ca preoţii şi laicii să fie reprezentaţi în sinoade; că alegerea episcopilor să aibe loc potrivit obiceiului.

3. — Revendicând exerciţiul drepturilor individuale, cere abolirea corvezilor şi a dijmei, care împiedică propăşirea proprietăţii individuale.

4. — Abolirea tuturor privilegilor şi monopolurilor care împiedică comerţul.

5. — Abolirea impozitului pe animale care în lipsă de păşuni, folosesc păşunile limitrofe şi cere stricta executare a vechilor tratate între Austria, Poarta Otomană şi Principatele Române.

6. — Abolirea zecimei pe metale.

7. — Libertatea complectă presei şi publicaţiilor.

8. — Garantarea libertăţii individuale, cu imposibilitatea de a fi arestat sub pretext politic şi garantarea libertăţii de întrunire.

www.digibuc.ro

10. — Formarea unei miliţii sau gărzi naţionale române sub comanda de ofiţeri români.

11. — Numirea unei comisiuni mixte — din reprezentanţii tuturor naţiunilor transilvănene — pentru stingerea diverselor litigii cu privire la delimitarea proprietăţii rurale.

12. — Ajutorarea clerului român în proporţie şi după aceleaşi reguli ca şi clerul celorlalte naţiuni.

13. — Infiinţarea de şcoli române în sate şi oraşe, de gimnazii militare şi industriale, de seminarii, şi a unei universităţi, subvenţionată prin buget în proporţie cu cifra populaţiei române.

14. — Abolirea privilegilor şi stabilirea unor noui norme de impunere.

15. — Reuniunea unei adunări generale a tuturor popoarelor transilvane pentru redactarea unor noui coduri: civil, penal şi comercial, pe baza aceloraş principii.

16. — Naţiunea română cere ca uniunea cu Ungaria să nu fie discutată fără participarea naţiunei noastre. In caz că ea va fi discutată numai de Unguri, Saşi şi Secui, Românii vor protesta dinainte cu energie.

Despre această moţiune, care leagă atât de strâns celelalte momente pomenite din istoria Transilvaniei cu cele care vor veni, d-l Profesor Iorga afirmă: „La 3 Mai, s'a proclamat princi-

www.digibuc.ro

piul acela, care s'a mai uitat puţintel pe urmă, dar în întregime niciodată, că poporul român, „plebea" birurilor şi ofenselor, formează, din punctul de vedere constituţional, din punctul de vedere al dreptului public, o naţiune „de sine stătătoare" şi parte integrantă a Transilvaniei pe temeiul libertăţii egale".

Numai în lumina acestor semnificaţii se înţelege câte se schimbaseră în sufletul Ardealului, curs de două secole jumătate după moartea dela Turda şi câte mai au să se schimbe până la afirmarea viguroasă a drepturilor de stăpâni, cu ocazia procesului Memorandiştilor.

CREDINCIOS POPOR...

Ordinea împărăţiei fusese mai apoi rău sfărâmată în anul 1848 de oştile fanatice ale marelui naţionalist maghiar, Kossuth.

Cu drept cuvânt, Mihail Cserey scrie că „Sărmana Transilvanie a schimbat — 1691, când face uniunea cu Leopold I — jugul de lemn al turcilor cu jugul de fier al Habsburgilor" [1]).

Acum, Ungurii se hotărâseră să-şi facă singuri dreptate, iar Românii deşi încovoiaţi şi ei

1) Cf. I. Lupaş : La désagregation de la monarchie Austro-hongroise.

www.digibuc.ro

de jug, mai greu încă decât maghiarii — nu ştiau de partea cui să treacă.

Ia biruit însă spiritul credinţei jurate Impăratului şi nădejdea că dând sprijin stăpânirii, li se vor rezolva pe cale paşnică cererile cu care de multă vreme băteau drumul Vienei.

Aşa se face că oştile lui Iancu şi ale lui Buteanu, dădură ajutor celor austriace contra Ungurilor.

Dar se făcu pace, se liniştiră apele, fură trântiţi la pământ Ungurii. Şi Românii ?

Ei porniră prin gerul iernii lui 1849 spre Olmütz unde, în ziua de 25 Februarie, cetiră Impăratului acest „Program al revendicărilor tuturor Românilor din Ungaria, Transilvania şi Bucovina" :

1. — Uniunea tuturor Românilor din Statele Austriace într'o singură naţiune independentă, sub sceptrul Austriei şi ca parte integrantă din imperiu.

2. — Administraţie naţională independentă din punct de vedere politic şi eclesiastic.

3. — Deschiderea unui congres general al naţiuni în vederea constituirii sale şi în special :

a. pentru alegerea unui şef naţional care va fi confirmat de Majestatea Sa, care îi va da titlul.

b. — pentru alegerea unui consiliu administrativ sub denumirea de **senatul Român.**

www.digibuc.ro

c. — pentru administrarea comunelor şi districtelor.

d. — pentru organizarea instrucţiunii şi stabilirea instituţiilor de educaţie.

4. — Introducerea limbii naţionale în toate afacerile interesând pe Români.

5. — O adunare generală a naţiunii — române pentru a se acupa de interesele naţiunii.

6. — Reprezentanţi ai naţionalităţii române în parlamentul Austriei, în proporţie cu numărul populaţiei.

7. — Naţiunea română cere să aibe un reprezentant în guvernul imperial pentru apărarea intereselor naţionale.

8. — Majestatea Sa va binevoi să poarte deacum înainte titlul de Mare Duce al Românilor.

Cererea aceasta—cea mai precis şi mai cu pricepere redactată, din zecile de cereri cuprinzând revendicări cu mai puţin efect practic — purta semnătura amestecată a Românilor din toate provinciile Impărăţiei: Andrei Saguna (Transilvania) Dr. E. Hurmuzachi (Bucovina), Ion Mocioni de Föen (Banat), Dr. C. Pornuţiu (Ungaria), Ion De Stoica (Transilvania), B. Ciupe (Transilvania), Ioan Popazu (Transilvania), Lucian Mocioni de Föen (Banat), A. Treboniu Laurian (Transilvania), Ioan Bologa (Transilvania), Io-

www.digibuc.ro

sif Pop de Macedonfi (Transilvania), M. Botnar (Bucovina) şi I. Dobanu (Transilvania).

Măria Sa a primit cu bunăvoinţă pe Români, a ascultat cu atenţie cererea şi a scris o rezoluţie menită să întărească acest credincios popor în slujba Imperiului. Vorbea Francisc Iosif în rezoluţia aceasta de jertfele acestui popor asuprit de un alt neam, care a vrut să răstoarne Domnia şi cerea ca să fie imediat cercetate plângerile şi rezolvate pe placul Românilor.

Şi Românii s'au mulţumit cu atât; unii ajunseseră chiar în parlamentul din Viena unde — în două rânduri — M. S. a crezut de cuviinţă că se cade să dea drept exemplu tuturor cuminţenia ţăranilor români din Transilvania. Intr'un târsiua au avut Românii şi o Dietă la Sibiu, unde hotărau împreună cu Saşii. Numai că despre Dieta aceasta nici nu aflaseră bine oamenii noştri că ea şi dispăruse...

Vremi noui veneau, griji şi războaie pe care Francisc Iosif nu le mai putea birui. Iar Ungurii care stătuseră la pândă, fără să uite cele din 1848, îşi arătară colţii.

Aşa se face că în 1865, Impăratul găsi cu cale să cheme la Viena pe Andrei Şaguna şi să-i mărturisească cu jale „căci extraordinarele împrejurări nu-i mai permit ca să facă pentru naţiunea română ceeace ar fi voit, asigură totodată

www.digibuc.ro

pe acest demnitar bisericesc că niciodată nu va lipsi a proteja pe Români şi Mitropolitul din partea sa să asigure pe popor despre bunăvoinţa şi favoarea Majestăţii Sale" [1]).

Poporul plin de credinţă şi respect — ascultă şi nimeni nu-i arată că vin nori grei deasupra Ardealului care după veacuri de frământări şi chin, dar şi de dumnezeieşti înălţări, avea să cadă greu sub tirania exclusivă de-o jumătate de veac a Budapestei...

DUALISMUL

In adevăr, Impăratul nu numai că nu putu „să protege", pe români, dar nu a putut nici măcar să-şi salveze Constituţia de la 1861.

După eşecul de la Sadova, după excluderea definitivă din confederaţia statelor germane, Viena trebui să-şi întoarcă ochii spre răsărit. Aici găsi Budapesta unită şi hotărâtă. Românii nicăeri. Fără conducători politici necesari, fără o organizare serioasă, nu puteau alcătui un sprijin solid pentru politica imperială. Şi Viena capitulă.

Constituţia de la 1861 căzu, dieta din Sibiu se

---

1) G. Barnuţiu : Părţi alese din Istoria Transilvaniei C. F. E. Brote : op. cit.

www.digibuc.ro

desființă; în 8 Iunie 1867 Francisc Iosif I este încoronat la Budapesta ca rege al Ungariei.

La Cluj se alcătuește noua dietă. Sunt aleși: 89 maghiari, 31 saşi şi 13 români, iar împăratul numește 189 „regaliști" toți unguri. La ce poate folosi protestul vehement al Saşilor? Dar cel al Românilor? Noua monarhie bicefală a Austro-Ungariei, debută sub zodia tutelară a Budapestei.

Politica internă ca şi cea externă încăpuse pe mâna Ungurilor exclusiviști, mândri şi răzbunători. In parlamentul din Budapesta nu avea să rămână decât un singur maghiar luminat, liberal şi energic — capabil să înfrâneze excesele extremistilor —, era Francisc Déak.

In fața nouii situații care se creia Românilor ardeleni, intră în arenă George Barițiu şi Dr. Ioan Rațiu care scriu un energic protest contra uniunii şi pentru păstrarea autonomiei Transilvaniei. Protestul semnat la Turda şi Braşov — orașele unde locuiau cei doi semnatari — în ziua de 31 Octombrie 1866, a fost citit de Dr. Ratiu în fața Impăratului la Viena.

Dar această intervenție — fără ecou şi zarvă — nu avu nici un efect; ea nu reuşi să fie nici măcar un obstacol mai serios în mersul tratativelor între Viena şi Budapesta.

Când se împlinesc 20 de ani dela adunarea pe Câmpia Libertății la Blaj, uniunea era un fapt

www.digibuc.ro

îndeplinit. Ce tristă fu aniversarea, ce grea amintirea celor de-acum 20 de ani...

In mijlocul acestei deprimări generale fu votată „Protestarea contra uniunii forţate a Transilvaniei cu Ungaria", care începe astfel:

„Având în vedere nemulţumire generală ce domeşte în sânul naţiunii române, pericolul care ameninţă religia sa şi existenţa sa însăşi prin prezenta stare de lucruri;

Având în vedere că această nemulţumire nu poate fi liniştită decât prin punerea în vigoare a principiilor egalităţii religoase şi civile;

Având în vedere că pentru a scăpa de acest pericol care ameninţă naţiunea noastră, trebue să se dea o satisfacţie justelor noastre revendicări a unui popor care formează marea majoritate a Transilvaniei; noi declarăm că persistăm cu tărie în principiile şi dorinţele exprimate solemn în anunarea generală şi legală din 15 Mai 1848".

Anume care erau aceste „dorinţe şi principii" în care persista Românismul ardelean? Iată-le:

— „Autonomia Transilvaniei pe baza diplomei leopoldine şi a pragmaticei sancţiuni, reclamaţie cu atât mai echitabilă cu cât autonomia statelor Croato-slave este recunoscută, deşi aceste ţări au cu Ungaria legături mai intime decât Transilvania".

— „Punerea în vigoare a articolului Dietei

www.digibuc.ro

din Sibiu (1863-1864) emanând dela puterile legislative regulate şi sancţionate de Impărat, articole prin care naţiunea română a fost admisă ca regnicolă şi a obţinut garanţii pentru limba sa şi pentru exerciţiul cultelor greco-oriental şi greco-catolic".

— Restabilirea Dietei Transilvaniei pe bazele unei veritabile reprezentanţe populare conform votului naţionalităţii române în dieta feodală din 1865".

Protestul termină arătând că nu recunoaşte dietei din Pesta drept de legiferare valabil pentru Transilvania şi Românii exprimă convingerile lor pe calea presei, singura prin care poate acţiona în împrejurările actuale, atrăgând atenţia guvernului central asupra nemulţumirilor provocate de conduita sa în afacerile Transilvaniei.

PARTIDUL NAŢIONAL ROMAN

Alipirea Transilvaniei la Ungaria fiind un fapt îndeplinit, în mijlocul Românilor apar două tendinţe. O tabără — susţinută de Andrei Saguna — preconiza începerea luptei în parlamentul din Budapesta; altă tabără, susţinută de G. Bariţiu, era de părere ca Românii să se obţină de la alegeri.

www.digibuc.ro

După cum se vede, diferența între cele două tabere era numai în privința metodei de urmat în lupta pentru apărarea drepturilor națiunii române și în contra încercărilor din ce în ce mai vizibile de maghiarizare.

Dealtfel, chiar titlatura celor două tabere este elocventă. Unii, cu sediul la Sibiu — erau „activiști", alții — grupați la Blaj — erau „pasiviști".

In acest timp se încearcă mai mult pentru a se tergiversa lucrurile — o împăcare între maghiari și români, încercare ilustrată de activiști prin memoriul iscălit de „Comitetul conferinței naționale române ținute la Sibiu în 5-6 Mai 1872", iar de pasiviști printr'un răspuns dat la Blaj.

In această vreme însă o adunare ținută la 14 Ianuarie 1869 proclamă o abținere parțială de la vot.

Moartea lui Șaguna și retragerea din guvernul maghiar a lui F. Déak, înlocuit de șovinistul și exaltatul Coloman Tisza, întărește din ce în ce mai mult partida pasiviștilor.

In aceste împrejurări, apare la 1 Martie 1881 o convocare semnată de N. Popea — urmașul lui Șaguna la conducerea „activiștilor" — și de Gh. Barițiu, subliniind prin prezența acestor doi semnatari dispariția oricărei divergențe între Români. Convocarea chema pe reprezentanții ale-

www.digibuc.ro

gătorilor români la Sibiu „pentru a stabili acţiunea alegătorilor faţă cu alegerile proxime".

Adunarea se ţinea în adevăr în zilele de 12, 13 şi 14 Mai 1881, la Sibiu, participând la ea 153 delegaţi, aleşi câte doi de fiecare cerc electoral.

Ca prim rezultat al acestei convocări avem apariţia „partidului naţional-român", condus de un comitet permanent executiv sub preşedinţia lui N. Popea; partid şi comitet care vor fi dizolvate cu ocazia procesului Memorandului.

Imediat după constituirea partidului se fixează programul care cuprindea următoarele puncte:

— Autonomia Transilvaniei.

— Introducerea „ex lege" a uzului limbii în toate ţinuturile locuite de români, în administraţie şi justiţie.

— In ţinuturile româneşti, funcţionari români, iar cei neromâni numai dacă cunosc limba şi obiceiurile poporului.

— Revizuirea legii de egalizarea naţionalităţilor.

— Autonomia bisericilor române şi subvenţionarea lor de către stat, în proporţie cu „sacrificiile de sânge şi avere ale naţiunii române".

— O nouă lege electorală pe baza sufragiului universal sau după norme censitare equitabile.

www.digibuc.ro

— Lupta contra maghiarizării.

— Conlucrarea cu toţi acei care vor ţine cont de interesele şi bună stare poporului.

— Partidul naţional îşi rezervă dreptul de a se pronunţa asupra dualismului la timpul oportun.

Totodată, după lungi discuţii se proclamă pasivitatea pentru Transilvania şi participarea la alegeri în cercurile electorale din Ungaria; iar comitetul executiv este însărcinat cu redactarea unui „Memorandum".

Scurt timp după această N. Popea părăseşte conducerea partidului, fiind urmat de Partenie Cosma, partizan al unei politici moderate.

Memoriul care urma să fie alcătuit de Vicenţiu Babeş este întocmit după multe amânări de Gh. Bariţiu şi publicat în 1883 în mai multe limbi streine. De altfel Bariţiu avea să urmeze lui Cosma, pentru o scurtă perioadă de timp de altfel, la conducerea partidului naţional român.

Memoriul alcătuit la 1883, ca şi programul partidului din 1881 găsesc o largă răspândire în presa timpului. Faptul este deosebit de interesînt căci guvernul nu ia nici-o măsură contra autorilor, în timp ce zece ani mai târziu, Memorandiştii — care vor relua exact acelaşi revendicări — vor fi aduşi înaintea Tribunalului din Cluj.

www.digibuc.ro

In comuna Chereluş. Ancheta unui furt de porci. După discrete investigaţiuni şeful postului de jandarmi bănueşte patru români din sat printre cari şi pe primar. Toţi sunt aduşi la primărie pentru a da declaraţie, dar oamenii refuză susţinând fiecare că nu e autor al furtului. Incep torturile pentru a-i „convinge" să declare în sensul dorit de Sherlok Holmes-ul satului, dar nici aceste metode nereuşind, sunt legaţi toţi, cu câte un copac în braţe şi lăsaţi astfel o noapte întreagă. A doua zî dimineaţa li se aşează câte un porc în spate şi sunt purtaţi prin sat; primarul este pus să ţipe: Până acum v'am fost primar de acuma sunt hoţ"!

Până şi notarul ungur, este indignat de metodele poliţiste ale şefului de post şi-i cere socoteală pentru actele sale, la care acesta îi răspunde:

— „Fac asta în baza ordinelor secrete ale superiorilor mei !"

Toţi bănuiţii erau — ca şi primarul— români.

Intr'un alt sat, de sărbători. Românii sărbătoresc potrivit datinei străbune când apar nişte unguri carî îşi bat joc de aceste tradiţii ale „valahilor".

Mai mulţi români răspunzând la aceste pro-

www.digibuc.ro

vocări caraghioase. Apar jandarmii maghiari şi trei ţărani sunt împuşcaţi la marginea satului.

In altă comună, incidentul se repetă cu arendaşul domeniului regal cu care ţăranii erau într'un vechiu conflict. Arendaşul cheamă jandarmii şi rezultatul restabilirii ordini este ilustrat de cinci morţi şi zece răniţi, care mor apoi, în urma rănilor căpătate.

Şi oarecum o metodă oficială: în districtele a căror populaţie este românească, ca şi în cele locuite de Ruteni, sunt trimişi jandarmi care nu cunosc decât limba maghiară. Prin sat aleargă un ţăran valah, jandarmii au numai decât ceva să-i spună; îi strigă de trei ori în ungureşte să se oprească şi cum omul habar n'are ce înseamnă spusele jandarmilor, aceştia îl împuşcă fără multă bătaie de cap.

O întâmplare citită într'un înverşunat ziar maghiar ; într'o zi călduroasă de Iunie, în lungul oraşului Orşova, aleargă o trăsură în care sunt doi jandarmi. De trăsură e legat un ţăran, obligat să fugă 5 km. în starea aceasta.

După ce aleargă o bucată de timp, omul nemai putând să se ţină pe picioare cade jos şi este târât astfel restut drumului în goana cailor.

In 1886 la minele de aur din Buciumeni, Constatându-se o importantă sustragere de aur se fac anchete pentru descoperirea adevărului şi

www.digibuc.ro

pedepsirea vinovaţilor, care se credea ar fi printre lucrătorii românii din serviciul minei. Persoanele bănuite sunt agăţate cu picioarele de tavan şi bătute la tălpi cu frânghii muiate în oţet sărat... Din nou bănuiţii sunt români.

Aceasta la ţară; la oraş, încep din anul 1884 procesele de presă a căror serie o deschide Gh. Bariţiu şi-al doilea — Ion Slavici şi Tribuna. In amândouă procesele, Curtea cu juri din Sibiu achită în unanimitate. Guvernul dă imediat un decret şi mută Curtea cu juraţi la Cluj, unde juraţii unguri vor condamna continuu pe ziariştii români : Ion Slavici, Ion Popa Necşa, Andrei Balteş, Septimiu Albini, Vasile Lucaci.

Pe de altă parte presiunea electorală creşte mereu. In 1887 participarea Românilor la alegeri se soldează cu alegerea unui deputat din 417 câţi se alegeau. Un singur deputat român în parlament ! Un reprezentant pentru toţi cei 2.500.000 membrii ai naţiunii române !

In Banat, bătrânul general Traian Doda, ales la Caransebeş pe listele guvernului, adresează o scrisoare Camerei arătând că — fără să renunţe la mandatul său, nu se poate prezenta în parlament pentru a atrage astfel atenţia opinii publice asupra suferinţelor Românilor. „Tribuna" secundează pe general care este dat în judecată în faţa Curţii cu juraţi din Arad. In timpul anche-

www.digibuc.ro

tei bătrânul ostaş fiind ofensat, suferă un şoc nervos şi rămâne paralizat pentru toată viaţa. Este judecat în starea aceasta şi condamnat la 2 ani închisoare dar după câteva intervenţii Împăratul graţiază pe general.

In tot Ardealul guvernul din Budapesta începe o operă sistematică de asuprire, care culminează în procesul „Memorandumului".

SIBIU 1892

In faţa acestei atitudini de continuă provocare, adunarea anuală a alegătorilor români la Sibiu în 1887 hotărăşte redactarea unui nou şi detailat „Memorandum" care să fie prezentat de un grup de ţărani în frunte cu comitetul executiv al partidului la Viena. Grupul moderat aflat sub influenţa lui Alexandru Mocioni, prieten al magnaţilor maghiari, reuşeşte însă să amâne mereu redactarea acestei noui petiţii, de atâtea ori proectată şi niciodată realizată.

In 1890 ajunge însă la conducerea partidului, doctorul Ion Raţiu, un vechi luptător susţinut de grupul „tinerilor intelectuali" români, ca Dr. Vasile Lucaci, E. Brote, Aurel Popovici, care reuşesc — unii — să intre şi ei în comitet. In acest an se proclamă pasivitatea complectă în Tran-

www.digibuc.ro

silvania, Ungaria şi Banat şi întreaga acţiune se resimte de energiile noui.

La redactarea Memorandumului nu se ajunge însă până în 1892 când la 20 Ianuarie adunarea anuală a partidului alege un comitet executiv unitar, sub preşedenţia lui Ion Raţiu şi în fruntea cărora se aflau E. Brote, Pop de Băşeşti, Lucaci, S. Albini.

Tot odată adunarea hotărăşte să se treacă imediat la redactarea Memorandumului.

Câteva şedinţe ale comitetului fixează punctele ce vor fi atinse în memoriu; se hotărăşte ca deşi situaţia politică şi principiile evoluaseră mult în ultima vreme — această cerere să nu depăşească prin nimic celelalte petiţii care fuseseră trimise la Viena, în lungul anilor. Memoriul avea să se inspire în special din programul oficial al „Partidului naţional-român din Transilvania, Ungaria şi Banat" ca şi din memoriul tipărit şi răspândit în 1883.

In zilele de 25 şi 26 Martie se ţin două şedinţe sub preşedinţia lui Gh. Pop de Băseşti, cu care ocazie, Mecorandumul este citit şi aprobat în întregime, cu unanimitatea voturilor.

Se hotărăşte ca delegaţia să plece în cursul lunei Mai la Viena, unde dr. I. Raţiu să prezinte Memorandumul Impăratului.

www.digibuc.ro

PETIȚIA

La tipărirea Memorandumului, după drumul dela Viena, autorii lui l-au intitulat astfel:

„Memorandumul Românilor din Transilvania și Ungaria către Majestatea Sa Imperială și Regală Apostolică Francisc Iosef I. Impărat al Austriei, Rege al Ungariei, Rege al Boemiei"... după care urma înșiruirea tuturor titlurilor sale imperiale, regale, ducale etc...

Petiția începea prin a arăta supunerea cu care Românii au primit vestea dualismului, deși presimțeau începutul unei epoci de „greșeli și primejdii". Ea se ocupă apoi de anexarea Transilvaniei la Ungaria cu care ocazie este scris și acest pasagiu pe care se va baza mai apoi acuzarea în procesul intentat autorilor: „Dreptul isto-„ric, întocmai ca dreptul public al Transilva-„niei, legile fundamentale „Pragmatica Sanc-„țiune" asigurează autonomia Transilvaniei „într'o formă inatacabilă și poporul român mai „ales după proclamarea egalei îndreptățiri la „1848 și după desvoltarea făcută în anii „1863-1865 în dreptul public, avea în acest act „prețios suprema garanție pentru viața națională „română pe viitor și aspirațiile lui naționale în „viitor culminau în această autonomie".

„Contra vederilor politice dominante într'un șir

www.digibuc.ro

„de secoli, autonomia a fost prin uniune nimicită „într'o formă injustă, contrară dreptului public „şi drepturilor elementelor libere, care consti- „tue Transilvania şi fără considerare la poziţiu- „nea etnică şi geografică şi la desvoltarea ei „specifică care toate, reclamă cu insistenţă „această autonomie. Prin acest act poporul ro- „mân se simte vătămat, în drepturile sale isto- „rice şi naţionale pentrucă:

„a. — Uniunea s'a anunţat fără participarea „Românilor într'o formă corespunzătoare cu „numărul lor şi cu însemnătatea lor în această „ţară, s'a enunţat prin o dietă care ca atare îşi „avea reprezentanţii săi pe baza legilor electo- „rale, din 1790-1791 şi a legilor din anul 1848, „adică a legilor din întunecatul feudalism"...

„Vătămat se simte de altă parte poporul ro- „mân prin această uniune pentrucă prin acel act „s'a lucrat la efectuarea unei fuzinni fără consi- „derarea legilor ce garantează autonomia acestei „ţări".

„Uniunea şi inaugurarea ei prin articolul de „lege 43:1868, sunt desconsiderarea făţişă a tu- „turor drepturilor poporului român ca element „care compune în absolută majoritate vechea „Transilvanie precum şi a tuturor legilor fun- „damentale, care asigurează autonomia acestui „principat, sunt înlăturarea totală a elementului

www.digibuc.ro

„român şi o nedreptate atât din punct de vede-
„re legislativ şi juridic cât şi politic.

Memorandumul examinează legile care evi-
denţiază drumul Budapestei spre „unificarea na-
„ţională maghiară".

a. — **Legea electorală**: conţinând nedreptatea orânduirii dreptului la vot după o arbitrară împărţire de cens, aranjarea cu rea credinţă a cercurilor electorale, subliniind astfel efectul acestei legi: „e dureros adevărul că peste 3 milioane dintre supuşii Majestăţii Voastre nu sunt şi nu se consideră reprezentaţi în dieta ţării".

b. — **Legea pentru egala îndreptăţire a naţionalităţilor** „deşi defectoasă, ar fi putut, dacă ar fi fost aplicată cu bună credinţă, să-i îndemne pe România a contribui la consolidarea statului maghiar". Memoriul se ocupă apoi de impunerea forţată a limbii maghiare, de numirea funcţionarilor români în administraţie, de regimul terorist la care e supusă populaţia română, de alegerile diriguitorilor locali, menţionând „nu scoatem la iveală, aceste fapte ca să ne plângem aci de nedreptatea ce ni se face, ci pentruca să arătăm cât de generală şi adâncă este nemulţumirea, pe care actualul sistem de guvernmânt a produs-o între Români şi cât de încordate sunt relaţiile dintre Români şi actualul guvern".

c. — Petiţia se ocupă şi de **articolul de lege**

www.digibuc.ro

privitor la organizarea municipiilor care reproduce nedreptăţile legii electorale.

d. — Punctul patru se ocupă de **biserică** şi **şcoală**, singurele sfere ale vieţii comune în care-şi socoteau ocrotită libertatea şi în care maghiarii impun cu dârzenie limba maghiară. La sfârşitul acestui capitol se vorbeşte de lipsa subvenţiilor pentru şcoli şi biserici şi despre atacarea fondurilor grănicereşti.

e. — **Legea de presă**, opreşte viaţa ziarelor româneşti şi târăşte pe ziarişti în faţa justiţiei.

f. — Ultimul punct se ocupă de **politica agrară** a guvernului maghiar semnalând abuzurile proprietarilor, judecătorilor şi legiuitorului maghiar, cu scopul de a împiedica propăşirea ţăranului român. Se semnalează apoi interzicerea reuniunilor agricole, culturale sau femenine şi încercările de a împinge pe Români în sânul reuniunilor maghiare, focare de desnaţionalizare.

După ce arată sinceritatea desăvârşită faţă de Impărat şi face un rezumat al situaţiei din Ardeal pe baza punctelor enumerate mai sus, arată că acest Memorandum este isvorât din dragostea de ţară a poporului român. Petiţia se încheie — apoi astfel:

„Pătrunşi dar de dorul păcii de atâta timp pierdută, îngrijoraţi de soarta patriei şi plini de încredere, în înţelepciunea şi în părinteasca soli-

www.digibuc.ro

citudine a Majestăţii Voastre, Românii se mângâe cu speranţa că şi de data aceasta, ca în atâtea rânduri, se va adeveri tradiţionala lor credinţă":

„Că vindecarea relelor şi liniştea inimilor tot dela Tron vine în cele din urmă, căci ale Monarhului sunt inimile şi inimile sunt plenitudinea puterii".

Semnează în numele comitetului „designat de adunarea generală a reprezentanţilor tuturor alegătorilor români" Dr. I. Raţiu, George Pop de Băseşti, E. Brote, Vasile Lucaci şi Septimiu Albini.

PE DRUMUL VIENEI

Mai 1892. Trei sute de ţărani români, în frunte cu comitetul executiv, se duce la Viena spre a prezenta Impăratului Memorandumul.

Dar înaintea lor au sosit insinuările conţilor şi baronilor maghiari, au sosit presiunile guvernului din Budapesta, au sosit ameninţările categorice ale lui „Pester Loyd" care anunţă că dacă delegaţia română va fi primită s'ar putea reîntoarce anul anul 1848...

La Viena, singurii oameni politici care sprijină delegaţii români sunt antisemiţii lui Lueger, care

www.digibuc.ro

însă nici el nu era în prea bune raporturi cu conducătorii oficiali.

Românii bat zadarnic drumul Cancelariei Imperiale. Dr. Braun, şeful acestei Cancelarii, explică Dr. Raţiu că cererea trebue trimisă pe cale ierarhică, deci să se ducă întâi cu ea la Budapesta, ceeace făcu ziarul rus „Grajdanine" să remarce cu multă ironie că este ca şi când ai trimite mielul cu petiţia sa, lupului. După multe parlamentări, discuţii, sfaturi şi controverse se ajunge la un sfârşit care evident nu poate mulţumi pe Români: Dr. Braun, acceptă să ia el cererea.

Delegaţia Română este nevoită să se întoarcă, cu sufletul încărcat de necaz şi amărăciune, fără să fi reuşit să arate Impăratului doleanţele ţăranilor ardeleni.

La sosirea acasă, delegaţii avură parte de o primire originală şi o surpriză deloc plăcută. Cete de unguri licieni şi studenţi sau — şi mai bine — simpli gură cască depe stradă, atacară casele membrilor delegaţiei române. Fură sparte geamurile, aruncate lucrurile în stradă, molestate familiile. La Arad, Turda, Şimleul Silvaniei, aceste manifestaţiuni care anunţau — prin sălbăticia şi violenţa lor — vandalismele barbare îndurate de strămoşii Memorandiştilor, atinseră parosismul.

Dr. Ioan Raţiu, şeful delegaţiei, era în special vizat. Noaptea, după ce casa îi fusese devastată

www.digibuc.ro

şi el însuşi abia scăpase cu viaţă, îşi ia familia şi părăseşte pentru totdeauna Turda, stabilindu-se la Sibiu.

„Lucru de necrezut — notează un ziarist străin în „Indepéndance Belge" — aceste lucruri se produseră fără ca justiţia şi administraţia să intervină, căci vinovaţii nu fură nici măcar pedepsiţi".

Dar justiţia maghiară! Dreptatea maghiară! De când nu mai credeau Românii în ea. Urmaşii lui Atila, aduşi pe-aici de „Biciul lui Dumnezeu" erau demni de înaintaşul lor...

CREŞTE FURTUNA!

In tot acest timp în spatele Memorandiştilor se adunau norii din ce în ce mai deşi şi întunecoşi, prevestind furtuna.

Memorandumul fusese tipărit în mai multe limbi şi răspândit în întreaga Europă. Ceeace Impăratul şi Guvernul din Viena nu voiseră să asculte, asculta Europa întreagă, uimită că în mijlocul ei, între graniţele marelui imperiu habzburgic, se încearcă suprimarea unei eroice naţiuni...

14 Iulie 1892. In camera din Budapesta, deputatul Ugron înterpelează guvernul în „chestiunea română". El arată în aplauzele sgomotoase ale deputaţilor — nemărginita obrăznicie a a-

www.digibuc.ro

cestor valahi care s'au adresat unui Suveran străin. Doar Franz Iosef nu era „Impărat", el era numai „Rege" al Ungariei, iar Românii, care aparţinea Ungariei, îl numiseră totuşi împărat. Era de altfel o chestiune pur formală, de titlu, care lovea însă rău în prestigiul şi mândria maghiară.

Răspunse ministrul justiţiei, Szilaghy, care prudent şi competent lămuri că adresarea unei petiţii nu alcătueşte un delict, dar vă cerceta... poate(!!!) împrimarea petiţiei şi răspândirea ei sub numele de Memorandum, alcătueşte un delict.

12 zile mai târziu, în ziua de 26 Iulie, se prezintă la locuinţa avocatului Dr. Raţiu, prefectul Sibiului care — în numele Contelui Szapary, primul ministru al Ungariei — îi remise plicul **nedeschis** al Memorandumului. Cererea Românilor trecuse din mâinile Dr. Braun în acelea ale Consilierului Maghiar de pe lângă Curtea Imperială, de aici la ministrul din Budapesta şi acum se reîntoarce la Dr. Raţiu, fără ca vreunul din înalţii demnitari să se fi ostenit să-şi arunce ochii pe el.

Pe marii diriguitori nu-i interesa glasul mulţimii şi credeau că o politică se poate impune de sus. Crud îi vor desminţi anii, răsplătitorii.

Justiţia ardeleană deschide în acest timp ac-

www.digibuc.ro

țiune publică contra Dr. Eugen Brote, ca tipăritor al Memorandumului.

Dar patrioții maghiari nu erau mulțumiți. Ei vroiau un proces mare, care să-i liniștească de orice pericol și care să cumințească totodată, definitiv pe valahi. O epocă întreagă de frământări și agitații prin presă. Sub presiunea din ce în ce mai apăsătoare a șoviniștilor budapesteni, Guvernul cedează și ordonă în Mai 1893 confiscarea broșurilor rămase din Memorandum. Câteva zile mai târziu reîncepe instrucția judiciară a Memorandumului de astădată extinsă asupra tuturor celor 25 membrii ai comitetului central al partidului național român, considerați ca autori ai acestui act.

AGITATORII

Cine erau acum, marii agitatori ai Românilor contra cărora justiția maghiară trebuia să pronunțe hotărîri aspre? Erau în primul rând Dr. I. Rațiu și Vasile Lucaci, cei doi autori mai periculoși. Era Aurel C. Popovici, autorul acelei fulgerătoare „Rèplique".

Erau apoi cei de la „Tribuna", era în sfârșit liniștitul dar impunătorul Gh. Popp de Băsești și în sfârșit un om pe care justiția maghiară nu-l putea pedepsi, pentrucă era român din vechiul

www.digibuc.ro

regat, care dela Bucureşti a luptat cot la cot cu memorandiştii: profesorul universitar, academicianul şi senatorul V. A. Urechia, preşedintele „Ligei Culturale" care a deschis şi întreţinut focul de luminare a străinătăţii.

Să începem această încercare de schiţare a agitatorilor, reproducând un scurt portret al lui V. A. Urechie după „Deutsche Zeitung" din Viena:

„In fruntea Ligii stă însă, dela moartea timpurie a întemeetorului ei şi primului prezident „Brătianu [1]) V. A Urechia, care se bucură de cea „mai mare autoritate în cercurile româneşti. El este profesor de istorie la Universitatea din Bucureşti, senator şi a fost de trei ori ministru al „instrucţiunii publice. Prima oară, înainte de unirea Principatelor române pe la sfârşitul anilor cincizeci, în Moldova, de două ori sub regele „Carol şi când alegerea de preşedinte al Ligii s'a „terminat în favoarea sa, el a condiţionat primirea acestei funcţiuni de încuviinţarea regelui „său, şi Regele nu numai că a încuviinţat-o, ci a „felicitat chiar pe noul ales şi Liga pentru aceastã alegere".

Avocatul dr. Raţiu, conducător al Românilor ardeleni în epoca atât de frământată a acestui

1. Dumitru Brătianu.

www.digibuc.ro

proces, face partea din pleiada marilor bărbaţi de stat chemaţi să conducă destinele naţiunii române în cursul secolului XIX. Figură impunătoare, cu o voce gravă în care răzbăteau toate furtunile din sufletul românesc, dr. Raţiu a fost un conducător plin de cumpăt dar şi de curaj şi un temut adversar pentru Unguri.

De altfel, de tânăr dr. Raţiu luase parte la luptele Românilor şi fusese printre tinerii şi entuziaştii voluntari din oştile lui Avram Iancu; mai târziu când se anexează Transilvania la Ungaria, Raţiu este acela care — alături de Bariţiu — protestează la Viena. Ca preşedinte al partidului român a dat dovadă de un deosebit simţ politic, mult tact şi prevedere, calităţi pe care le închina cu o nestăvilită dragoste de neam şi o aleasă grijă pentru demnitatea noastră naţională.

Discursul rostit cu ocazia procesului Memorandumului rămâne alături de acela al lui Bărnuţiu la 1848, al lui Kogălniceanu la suirea pe tron a lui Cuza şi încă puţine altele, cea mai strălucită şi caldă apărare a drepturilor naţiunii române.

Pentru a da o palidă idee a ceeace a fost Dr. Raţiu, ar fi suficient să amintesc acest tablou, pe care ni-l zugrăvesc contemporanii: iarna, prin păduri, pe coclauri, pe câmpii, un cal abia răzbate

www.digibuc.ro

prin zăpadă; este al Dr. Rațiu care își părăsește în miezul iernii casa, pentru a cutreera satele călare, să viziteze pe acei a căror soartă o conducea...

Alături de el, vice-președintele partidului este Gh. Popp de Bășești care avea să urmeze, la moartea lui Rațiu, la conducerea partidului. Iată cum îl descrie Octavian Goga, pe „Badea Gheorghe":

„Marele gospodar din Sălaj era patronul mișcării naționale de pe toată întinderea Ardealului. De prin anii optzeci ai veacului și până la unire, numele seniorului darnic se întâlnește pretutindeni unde sub opresiunea maghiară se strigă durerea noastră. Decenii dearândul între Ion Rațiu și Vasile Lucaci se ivește la adunările naționale figura lui venerabilă venită să afirme cu o liniștită mândrie simțământul tuturor. Viața lui a avut numai linii mari și simple, o sănătate de suflet robustă năzuind spre o singură țintă"...

„Seninul patriarh Badea Gheorghe era la locul lui de frunte în toate întrunirile noastre, cumpătat și cuminte de câte ori trebuia să netezească asperitățile din familie, neînduplecat și îndrăzneț când venea vorba de problemele apărării naționale" [1]).

---

1) O. Goga: Mustul care fierbe, pag. 312-313.

www.digibuc.ro

In sfârşit, cea mai populară figură dintre eroii memorandiştii este indiscutabil aceia a părintelui Lucaci, luptătorul cu majestoasă figură de tribun roman, „Leul de la Siseşti" care visând o ţară mândră şi mare, a luptat s'o croiască pe măsura visului său. Intrat cu „Doina lui Lucaci" în poezia populară a Ardealului, Popa Lucaci chiar şi după moarte a avut parte de aducerea aminte a urmaşilor, ridicându-i-se la Satu Mare o statue; în timp ce doi distinşi scriitori arelemi: părintele Ilie Dăianu şi d. Tiron Albani, i-au închinat strădania a două preţioase lucrări.

Orator desăvârşit, idol al mulţimii pe care o îmbăta cu verbul lui fermecat Vasile Lucaci este desigur cea mai luminoasă figură din istoria Ardealului, în preajma Unirii. „Vasile Lucaci — spunea tot O. Goga, la moartea luptătorului memorandist — închide în sicriul lui protestarea istoriei Ardealului românesc de o jumătate de veac. Sunt oameni predestinaţi să concentreze în sufletul lor aspiraţiile publice, oameni drapel care se ivesc pe toate câmpiile de luptă aducând par'că de sus mistica flacără a credinţei"...

PRELIMINARII

Procesul odată hotărît ,la 23 Iulie 1833 are loc conferinţa anuală a alegătorilor care „identifi-

www.digibuc.ro

cându-se întru toate cu comitetul său central, declară de al său Memorandumul depus în Iunie anul trecut în cancelaria Majestăţii Sale, încuviinţează paşii şi procedura aşternerii lui şi aprobă cu vie satisfacţie şi pe deplin activitatea acestui comitet şi-şi exprimă totodată în numele alegătorilor pe care-i reprezintă gratitudinea sa pentru zelul şi străduinţa, cu care a susţinut cauza Românilor din Transilvania şi Ungaria".

Procesul este sorocit să fie judecat la Cluj în 23 Ianuarie 1894, dar în ultimul moment guvernul amână desbaterile. Partidul profită de acest timp întrunind la Sibiu la zilele de 3 şi 4 Aprilie un nou comitet naţional român care în unanimitate, declară întreaga naţiune română solidară cu inculpaţii dela Cluj. Se hotărăşte tot cu această ocazie ţinerea unui congres al naţiunilor nemaghiare din Monarhie.

Iniţiativa găseşte ecou în presa străină şi chiar ziarele amice Austro-Ungariei ca „Algemeine Zeitung" arată că greşelile politicei maghiare vor împinge România de partea Rusiei.

In sfârşit, procesul este fixat definitiv pentru 7 Mai la Cluj.

Inainte de a începe acuzaţii trimit la Viena această telegramă:

„Poporul român din Transilvania şi Ungaria, „cel mai credincios glorioasei case de Habsburg,

www.digibuc.ro

„care în timpurile cele mai critice a apărat cu „bravură tronul şi patria contra inamicilor ex- „terni şi interni, neputând să mai suporte nedrep- „tăţile unui sistem de guvernământ îndreptat în- „spre distrugerea vieţii sale naţionale şi religioase, „cu tradiţionala sa lealitate a făcut apel printr'un „Memorandum la Majestatea Voastră. Prin acest „memorandum spuneam că naţiunea română este „supusă la persecuţiuni sistematice şi mai accen- „tuate ca înainte şi trimisă în persoana reprezen- „tanţilor ei legitimi pe banca acuzaţilor.

„In mamentul acesta solemn, când noi membrii „comitetului central al partidului naţional român „din Transilvania şi Ungaria, suntem trimişi pe „această 'bancă pentru a fi judecaţi din cauza „prezentării Memorandumului Majestăţii Voas- „tre şi a publicării sale, aducem la prea înalta „cunoştinţă a Majestăţii Voastre această proce- „dură de răsbunare, fără pereche în viaţa popoa- „relor. Ai Majestăţii Voastre cei — mai credin- „cioşi supuşi.

„Membrii Comitetului partidului naţional ro- „mân din Transilvania şi Ungaria".

Ca şi celelalte petiţi şi adrese, telegrama a- ceasta era menită să rămână posterităţii drept semn al credinţei neţărmuite în dreptatea cezăreasca, a Românilor. Atât şi nimic mai mult...

www.digibuc.ro

Din toate colţurile Transilvaniei, Memorandişti se îndreaptă spre *„Golgotha modernă"* cum era numit în lumea românească a Ardealului, oraşul Cluj. O poreclă de altfel pe deplin meritată căci juriul acestui oraş aşezat în sânul unei regiuni româneşti — dar alcătuit totdeauna şi exclusiv din Unguri, — condamna regulat pe zianiştii români târîţi în faţa lui. Pe Memorandişti nu-i putea mângâia nici-o nădejde cu privire la soarta ce li se rezerva.

Siguranţa aceasta nu făcea decât să sporească manifestaţiile care însoţeau pretutindeni pe călătorii acuzaţi.

La Sibiu, bătrânul oraş al lui Şaguna şi veche citadelă românească. Peronul gări s'a umplut repede cu întreaga lume românească a oraşului. Studenţi, doamne, intelectuali, şi ţărani din satele apropiate au venit purtând în braţe toţi liliecii primăverii. Florile împodobesc gara ca pentru o sosire împărătească, iar entuziasmul a înfrăţit pe toţi cei de faţă, printre care s'au strecurat saşi din oraş, veniţi să petreacă pe cel dintâi dintre memorandişti, Dr. Ion Raţiu. Printre valuri de flori şi urale, acesta a reuşit să ajungă lângă scara trenului care pufue obosit. Acum încep discursu-

www.digibuc.ro

rile. Se recheamă vise şi se fac jurăminte, care storc lacrimile uneia din cele mai mândre generaţii din istoria Ardealului. Pe scara vagonului care stă gata să se urnească din loc, a apărut figura de uriaş a dr. Raţiu. Ţine pălăria în mână, pentru a saluta cu ea poporul. iar de sub sprîcenele stufoase privirile îi aruncă scântei când tună contra tiraniei maghiare;

„Eu şi ceilalţi coacuzaţi întreprindem o călăto-„rie pe care duşmanii naţiunii noastre ne obligă „s'o facem şi din care nimeni nu ştie de vom re-„veni vreodată. Cu toate acestea noi vom fi mândri „să spunem judecătorilor maghiari de la Cluj că „Memorandumul este opera întregei naţiuni române „şi nimic pe lume nu ne va face să abdicăm dela „ceeace noi am spus în acest document. Noi, vom „şti să înfruntăm toate obstacolele şi toate neplă-„cerile care ne aşteaptă, căci principiile pentru „care luptăm sunt însăşi dreptatea şi libertatea. „Fiţi siguri că intrăm în temniţele maghiare ţinând „neclintit steagul justelor şi legitimelor revinde-„cări ale poporului român".

...Trenul a pornit, peronul se face din ce în ce mai mic.

Dispar figurile celor dragi, dispar prietenii, nu se mai aud uralele, ci cântă numai monton roţile trenului care duc spre Cluj. Dar iată că deodată apar iar prietenii. Personalul a poposit într'o gară

www.digibuc.ro

anonimă din țară, unde zeci de țărani și-au pus straie de sărbătoare pentru a se închina la trenul care duce spre Cluj pe „martiri". Gările mici scăldate în flori și împodobite cu mii de costume țărănești se țin lanț, se leagă una de alta prin aclamații și lacrimi. Au fost și unele gări pustii, dar acolo vegheau zeloși și mândri jandarmii maghiari, iar țăranii îngenunchează — popor mut și îndurerat — pe ogoarele ce-ar fi trebuit să fie ale lor, alături de calea ferată.

In vagon, numărul Memorandiștilor crește cu fiecare oraș întâlnit în drum.

CLUJ

Dimineața, trenul s'a oprit scârțâiind prelung în gara Cluj. Aici nu mai erau urale. Drumul de adevărat triumf al acuzaților se termină cu primirea tăcută a călătorilor grăbiți de pe peron. Numai câțiva jandarmi care patrulau morocănoși arătau prin prezența lor că vin oaspeți deosebiți. Abia când ajunseră în piața gării, acuzații avură parte de manifestații. Dar uralele se transformaseră în lungi huiduieli, costumele țărănești făcură loc șepcilor studenților și elevilor maghiari din Cluj, iar florile fuseseră înlocuite cu gogoloși de hârtie sau scândurele care sburau deasupra capetelor acuzaților.

www.digibuc.ro

La hotelul „Ungaria" urmară două zile de forfoteală continuă, întreruptă în serile calde ale acestor prime zile de Mai de corul aprigelor huiduieli şi fluerături care răsunau sub ferestre. Tinerimea studioasă a guvernului maghiar îşi făcea cu prisosinţă datoria. In acest timp, acuzaţii continuau consfătuirile hotărîtoare cu apărătorii. Din timp în timp, trimişii de la „biroul presei" veneau să culeagă informaţii sau să aducă vestea zecilor de telegrame de felicitări şi urări de izbândă, care soseau din toate colţurile ţării şi chiar de dincolo de hotare. Duminică veni ştirea că jandarmii din Cluj vor împiedica pe ţăranii din vecinătate să vină la proces, aşa că surpriza nu fu mică, în dimineaţa zilei de Luni 7 Mai 1894, când în drum spre Curtea cu juri întâlniră prin oraş grupuri de ţărani care îi salutau asvârlind pălăriile în aer.

Sala procesului. Aceiaşi sală enormă în care dieta magnaţilor maghiari votase în două rânduri — la 1848 şi 1868 — unirea Transilvaniei cu Ungaria. Unire contra căreia protesta, în primul rând, Memorandumul şi care fusese cauza acestui proces. Inainte de ora 8, abia îţi mai poţi trage sufletul printre miile de ţărani români care au pătruns în oraş şi au umplut nu numai sala de desbateri ci şi sălile învecinate, curtea şi străzile din jur.

Apar câţiva jandarmi la uşi, dar stau liniştiţi. Ce-ar putea oare să facă în faţa acestei mulţimi

www.digibuc.ro

care freamătă în aşteptarea, „martirilor" ale căror nume sunt pe buzele tuturor? Dedată încep ururele. Se aud în stradă, apoi pătrund în clădire şi când ajung în sala de şedinţă se transformă în adevărate tunete sub a căror apăsare strivitoare maghiarii nici nu se mai văd. In sală intră acuzaţii, emoţionaţi şi ei de importanţa momentului şi triumful primirii.

In spatele lor apar zeci de doamne din elita română, în costume naţionale.

Ora 8.30 fix. In sala de şedinţe a intrat baronul Keresteszy care prezidează. Pe fotoliul ministerului public se aşează procurorul Vita Sandor, iar pe banca apărării zeci de advocaţi printre care şi patru slovaci şi doi sârbi, reprezentâpnd celelate minorităţi din monarhie.

După ce apărarea protestează — în zadar — contra prezenţei jandarmilor, este tras la sorţi juriul. „Din întâmplare", cum va explica mai târziu procurorul, ies numai unguri: Balogh, dr. Naghy, dr. Pisztory, dr. Keck, dr. Werner, Ladiss, Gajzago, Molnar, Hadhazy, dr. Baglan, dr. Feilitsch şi Nagy.

Urmează recuzările. In numele apărării se ridică avocatul Amos Frâncu, care arată împrejurările în care juriul a fost transferat la Cluj şi declară că nu recunoaşte legalitatea lui, bazată pe o simplă ordonanţă ministerială. Cât priveşte pe cei aleşi

www.digibuc.ro

juraţi, aceştia fiind membrii ai partidului maghiar sunt implicit duşmanii partidului naţional-Român, căruia aparţin acuzaţii, şi deci el recuză întreg juriul. Declaraţia este primită în mijlocul uralelor române şi-a huiduelilor maghiare.

Acuzaţii cer apoi să fie apăraţi în româneşte, întrucât nu cunosc limba maghiară, dar curtea nu admite decât ca ei să răspundă în limba maternă şi aceasta numai pentru acei care în adevăr nu cunosc limba maghiară.

De pe banca apărării se ridică din nou Amos Francu, care cere să se pună juriului aceste trei întrebări:

1. Dacă sunt interesaţi în chestiune:
2. Dacă s'au preocupat de această problemă (a luptei între români şi unguri).
3. Dacă hotărîrea lor e premeditată.

Tribunalul refuză, bine înţeles, şi ridică şedinţa care nu mai putea continua în atmosfera de entuziasm românesc.

LA GRADINA „BANFY"

Ora 3 după amiaza zilei de 7 Mai. Din faţa hotelului „Ungaria" acuzaţii pornesc în fruntea unui impunător cortegiu de ţărani spre grădina Banfy, aşezată la marginea dinspre Nord a oraşului. Pe drum, elevii şi studenţii unguri înjură, batjocoresc

www.digibuc.ro

şi irită dar cortegiul trece cântând cântece naţionale. Armata, ascunsă pe străzile laterale, nu-şi poate face apariţia pe care o pregăteau aţâţările tineretului maghiar. La grădină aşteaptă alte mii de ţărani. Sunt acum aproape 30.000 oameni care salută sosirea acuzaţilor în frunte cu dr. Raţiu şi preotul Lucaci. Cineva mulţumeşte comitetului pentru atitudinea pe care o păstrează şi-l asigură odată mai mult, că poporul întreg e alături de ei. Se pornesc din nou uralele şi cântecele, când se ridică deasupra tuturor un munte de moşneag alb îmbrăcat în costum naţional. Sub mustaţa mare, răsucită, gura se deschide într'un zâmbet larg. Îşi scoate căciula din cap, lăsând pletele să se reverse peste umeri. Apoi, cu mâna opreşte aplauzele: „Staţi, eu sunt bătrân şi nu ştiu cât am să mai trăesc". Mulţumeşte apoi conducătorilor partidului şi glasul i se topeşte în lacrimi. Aplauzele cresc din nou către cer, când bătrânul „Moş Herlea" îmbrăţişează pe preotul Lucaci şi-şi face o cruce creştinească: „Mulţumescu-ţi ţie Doamne, că am văzut pe Mântuitorul neamului românesc".

Comitetul trece apoi pe toate aleele grădinii; toţi vor să-i vază, să-i salute. Pălăriile sboară într'un entuziasm impresionant. Preotul Lucaci pare în adevăr un nou Mântuitor; toţi vor să-i sărute mâinile să-i atingă pulpanele hainei sau să îngenunche la picioare.

www.digibuc.ro

BIBL.O.L. - MUNICIPIULUI - BUCUREŞTI

In mijlocul grădinii, vorbeşte dr. Raţiu care spune că întregul comitet va merge înainte, dar îndeamnă pe toţi la ordine. Pe aceiaşi masă, se urcă apoi acelaş Moş Herlea care-şi roteşte privirea peste tot:

„Ce lume multă! Este oare sărbătoare? Nu „iubiţi fraţi. Este o zi tristă pentru naţia română, „când reprezentanţii ei sunt duşi înaintea judecăţii „pentrucă cer drepturile poporului. Totdeauna, „Românii au găsit apărători care să apere dreptu„rile lor sfinte pe acest pământ. Românul nu a „pierit şi nu va pieri, mai cu seamă acum când „putem trimite la Pesta trenuri încărcate cu inte„ligenţa şi cultura românească".

Abia se potoliră aplauzele că Moş Herbea le povesti ca la nişte nepoţi ascultători:

„Isac îmbătrânind zise fiului său: sunt bătrân, „fiule şi înainte de a muri vroi să văz ce poţi face. „Iaţi dar tolba şi săgeţile şi-mi adu vânat. Aşa şi „eu, bătrân fiind, voesc ca înainte de a muri să „văd Naţia Română ce poate face. Vă zic dar „vouă luaţi tolba dreptăţii, întindeţi săgeţile vir„tuţii şi cu curagiul cuvenit sfintei noastre lupte, „aduceţi pe român stăpân în casa lui".

Cere apoi să mai fie trimişi trei ţărani la Viena, la împăratul şi propune pe Theodor Onişor, Gavrilă Trifu, dar înainte de a spune al treilea nume se ridică lângă el, părintele Lucaci care, cu glasul

www.digibuc.ro

sugrumat de emoţie, mărturisi: Ei bine, al treilea nu văd altul decât pe Moş Herlea. Apoi rămase acolo cu batista în mână, ca o statuă, în mijlocul uralelor nesfârşite care salutau înfrăţirea de totdeauna a bătrânului ţăran cu tânărul şi îndârjitul luptător.

In urmă vorbeşte doctorul Lucaci, vorbeşte din suflet stârnind uraganele de entuziasm ale mulţimii, când deodată se lasă o tăcere de mormânt. De departe se aude cum intră în grădină armata pedestră şi călare. Un ofiţer se apropie de părintele Lucaci şi-i atrage atenţia că n'are dreptul de a ţine întrunire. De departe se vedea intenţia de a interveni, dar din nou încercarea e ratată în valuri entuziasmate ale ţăranilor care părăseşte grădina ducându-şi conducătorii lor pe braţe şi intonând: „Deşteaptă-te Române...".

DESBATERILE

In ziua de 8 Mai, dimineaţa. Procesul intră în fond. Sala e de rândul acesta plină de unguri care salută cu lungi huiduiele pe acuzaţi. Ţăranii români stau şi aşteaptă veştile la barierele oraşului, de care n'au mai putut trece după manifestaţia de eri dela grădină.

Se citeşte actul de dare în judecată în care sunt arătaţi autorii Memorandumului: Dr. Raţiu ca

www.digibuc.ro

preşedinte al Comitetului central al partidului Naţional Român; Gheorghe Popp de Băşeşti şi Eugen Brote, proprietarul tipografiei unde s'a tipărit Memorandumul ca vice preşedinţi ai aceluiaşi comitet; Dr. Vasile Lucaci, ca secretar general al Comitetului; Dem. Comşa, ca prim secretar şi Septimiu Albi, ca al doilea secretar; Dr. Gavril Tripon, Dr. Daniil Barcianu, avocat Iuliu Coroianu, Nec. Cristea, Gh. Domide, Aurel Suciu, Mihai Velicicu, Dr. Iuliu Mera, Dr. Teodor Mihali, Basiliu Raţiu, Rubin Patiţa, Patriciu Barbu, Aurel C. Popovici, B. Ignat, Romul de Crainic, Ion Nichita şi Ludovic Ciato, ca membrii ai comitetului mai sus numit; N. Roman, Dionisie Roman, Ion Munteanu şi Ion Duma ca răspânditori ai lui.

Dintre aceştia însă, numai o parte au stat pe banca acuzaţilor, până la sfârşit. Astfel Ludovic Ciato, murise între timp, Romul de Crainic era grav bolnav şi a murit şi el curând după proces, acuzaţia contra lui B. Ignat, Ion Nichita şi Ion Mera fusese retrasă, iar aceia contra dr. Garil Tripon a fost retrasă şi ea, în timpul procesului deşi acesta se solidarizase cu întregul comitet; procesul contra luî Septimiu Albini, îmbolnăvit în cursul desbaterilor s'a amânat şi el iar doi din acuzaţi: Eugen Brote şi Aurel Popovici, condamnat între timp la 4 ani închisoare ca principal autor

www.digibuc.ro

al vestitei „Replique de la jeunesse roumaine"... trecuseră munții în vechiul regat.

Inainte de a se proceda la interogarea acuzaților, apărarea protestează contra respingerii cererii de a se face apărarea în limba maternă, dar Tribunalul de astă dată în fața unei săli supuse — amendează pe fiecare apărător cu câte 100 fiorini, pentru acest protest.

Se scoală avocatul Amos Frâncu și arată că doi dintre juraţi scriseră textual aceste cuvinte „Doctorul Rațiu, care a ridicat mâna sa criminală contra statului maghiar, nu va scăpa răzbunării noastre". Juraţii puși în cauză răspund într'un mod original: începând să insulte apărarea; intervin ceilalți avocați, interveni procurorul, acuzații, publicul și se naște un vacarm cu greu potolit de președintele care anunță amendarea avocatului Amos Frâncu cu încă 200 fiorini.

Procesul continuă astfel în primele zile. Cu prilejul unui nou incident, când unul din avocați arătase că întrepretul nu cunoaște limba și traduce greșit, apărarea este amendată cu 200 fiorini. Este ziua a treia a desbaterilor și apărarea a cumulat deja destule amenzi. La eșirea din sală, după ședință, avocații au o nouă surpriză : câteva sute de tineri îi întâmpină în stradă cu huduieli. Deodată apar și niște securi (pe care ungurii le numesc „fotos") care sunt agitate deasupra capetelor a-

www.digibuc.ro

părătorilor, care abia se pot refugia ca să scape de această manifestaţie. Nicăeri vreun jandarm prin farmec.

A doua zi — ziua IV-a a procesului — apărarea protestează şi cere măsuri de siguranţă, pe care preşedintele se grăbeşte să le dea: fiecare avocat este amendat cu câte 200 fiorini. Încă un incident şi apărarea se vede nevoită să declare că se retrage din proces. Era tocmai cea ce urmăriseră şi judecătorii şi reprezenta probabil în mentalitatea preşedintelui cea mai bună măsură de siguranţă ce putea fi luată pentru apărători.

Acuzaţii cer amânarea procesului, cerere respinsă întrucât „acuzaţii se pot apăra foarte bine singuri".

Procesul se continuă până la sfârşit — încă zece zile fără apărare. O ocazie în plus pentru acuzaţi de a da dovadă de solidaritate şi sinceritate în declaraţii. Toţi susţin astfel lealitatea lor faţă de Monarhie şi legalitatea Memorandumului, care de fapt nu este decât o reducere a programului politic votat de partidul naţional român încă din 1881 şi răspândit de mai bine de zece ani în toată ţara şi în toate ţările.

Aceasta face pe doctorul Raţiu să arate că de fapt delictul lor s'a prescris de mult, la care procurorul răspunde că: în politică nu există prescripţie. Un răspuns preţios care îl puse pe şeful

www.digibuc.ro

partidului român în situaţia de a arăta că în adevăr e un proces politic, în care ei — ca mentori ai naţiunii, care a adresat Memorandumul şi care este solidară cu ei — n'au ce căuta. In fine că discutarea unei legi nu constitue o excitaţie contra ei, dovadă că şi Ungurii au partidul Kossutist — care este antidualist şi propovăduește desfiinţarea camerei Magnaţilor. O observaţie grea din care însă procurorul reuşi să scape cu acest răspuns uimînd nu numai pe acuzaţi, ci întreaga omenire care a aflat că „dacă Ungurii lucrează astfel este sigur că ei se află pe terenul legalităţii, dar Românii nu se află pe acelaş teren".

Şi pentru a complecta par'că tabloul unei judecăţi ungureşti, preşedintele şi judecătorii aprobă insistent cu capul şi încurajează energicele replici ale procurorului Vita.

In această atmosferă curioasă şi cu aceste stranii concepţii se scurgeau zilele apăsătoare ale procesului din Cluj, în cursul lunei Mai.

LA 'MPARATUL!

In acest timp, trei ţărani: Moş Herlea, Onişor şi Trifu, plecaseră pe calea lungă a Vienei oraşul palatelor, stăpânilor şi al marilor boeri între care domnea şi Cezarul Francisc Iosef I, care nu a vrut să primească pe Memorandişti.

www.digibuc.ro

Bieţii ţărani erau aproape zăpăciţi la gândul că se vor plimba pe străzile cu case măreţe şi vor intra şi în sălile cu marmură şi aur ale Schönbrunului, să vorbească cu împăratul care uitase sau trebuise să uite, de mult, că mai are nişte supuşi credincioşî în părţile de răsărit ale Impărăţiei, credincioşi pe care aproape cu 30 ani mai înainte îi lăudase adesea în decrete şi discursuri, pentru cinstea şi supunerea lor ascultătoare. Dar multe se schimbaseră de atunci şi dacă Moş Herlea mai credea că „drăguţul de împărat" e tot acela binevoitor şi dornic de reforme care venise să vorbească cu Craiul Munţilor, la el acasă, se înşela amarnic. Impăratul era acum un om tare amărât şi gârbovit de griji şi nevoi, care se plecase sub porunca maghiarilor şi le îndeplinise toate dorinţele.

Aşa se face că purtătorii de cuvânt ai antisemiţilor germani din Viena ca deputaţii Schneider, Bianchini şi mai ales marele om de stat Lueger mult timp primar al Vienei, contra voinţei împăratului, nu reuşiră să poată băga pe cei trei ţărani români să vadă chipul cezăresc. Lueger era acelaş prieten al Românilor care primise pe Memorandişti la primărie cu cinste dar pe semne nu mai avea nici el putere să înduplece cerbicia celor de la Palat de-a trebuit să îndemne pe oamenii noştri să lase petiţia la Cancelarie —

www.digibuc.ro

că poate o citi-o Francisc Iosef — ceeace au făcut oamenii noştri, lăsând această grăitoare hârtie la Cancelaria Palatului:

„Majestate regală şi imperială! Prin grea în-
„cercare, trece poporul atât de credincios al
„Românilor din Transilvania. Reprezentanţii a-
„leşi de naţiunea noastră care au depus în 1892
„un Memoriu la picioarele Tronului sunt târâţi
„astăzi din cauza acestui act de cavalerism
„înaintea barei justiţiei ca nişte simpli criminali.
„Ceiace au făcut aceşti numeroşi bărbaţi, nu este
„decât rezultatul deciziunii hotărâte a trei mi-
„lioane de Români. In numele mandatarilor noş-
„tri, reuniţi la Cluj, în 7 curent, noi cerem pro-
„tecţia contra acestui act, arbitrar al guvernu-
„lui maghiar şi protestăm contra procesului Me-
„morandumului care umple de ruşine poporul nostru".

„Viena la 12 Mai 1894.

„Ai Majestăţii Voastre, supuşi credincioşi:
„Th. Onişor, Neculae Herlea şi Gavril Trifu".

Apoi au mulţumit oamenii noştri deputaţilor germani, s'au mai minunat odată de frumuseţile din Viena şi-au plecat acasă să spună oamenilor că pe Impăratul n'a fost chip să-l vadă...

www.digibuc.ro

In ultima zi a procesului se dă cuvântul doctorului Raţiu care în numele tuturor acuzaţilor — citeşte cu o voce impresionantă, în care răsună mândria şi vigoarea unei rase împilate de veacuri, această declaraţie ce rămâne ca unul din cele mai interesante documente ale vremii:

„Onorată curte, domnilor juraţi",

„Memorandumul pentru a cărui publicare şi „distribuire suntem târâţi în faţa barei judiciare „ca nişte criminali ordinari, nu conţine — cum „de altfel v'aţi putut convinge Dvs. înşivă — „decât aspiraţiile poporului român care ne-a în„sărcinat să cerem protecţie Coroanei pentru „drepturile sale violate şi călcate în picioare. „Ceeace ne-a forţat pe noi şi naţiunea română „să facem acest demers este convingerea de ne„clintit pe care ne-au format-o atât legiuitorul „cât şi guvernul că noi nu vom putea aştepta „niciodată dreptate din partea lor".

„In zadar, ni s'au făcut în diverse rânduri pro„misiuni solemne că ni se vor respecta dreptu„rile naţionale".

„In zadar, am încercat toate formele şi mij„loacele legale!"

„In zadar ne-am adresat tuturor autorităţilor „competinte!"

www.digibuc.ro

„Exclusivismul de rasă a declarat războiul „de exterminare limbii şi naţiunii noastre".

„Nu ne mai rămâne astfel decât această sin- „gură cale — de a ne adresa adică şefului sta- „tului şi opiniei publice a lumii civilizate".

„In faţa acestui act care nu conţine decât „purul adevăr şi care nu este decât imaginea „reală a suferinţelor şi nedreptăţilor seculare în- „durate de poporul român din Transilvania şi „Ungaria, trebuia ca guvernul să se disculpe sau „să se răzbune".

„Disculparea nu era posibilă, el a căutat răz- „bunarea !

„Guvernul ne-a împiedecat să fim primiţi de „rege şi ne trimite acum să fim judecaţi de acei „contra cărora ne plânsesem-.

„Ceeace se discută aici, Domnilor, este exis- „tenţa însăşi a poporului român".

„Existenţa unui popor nu se discută; se a- „firmă. Iată dece noi nu ne-am gândit niciodată „să venim în faţa Dvs. pentru a vă dovedi că „avem dreptul să existăm".

„Intr'o asemenea chestiune, noi nu ne putem „apăra în faţa Dvs. Nu ne rămâne decât să de- „nunţăm în faţa lumii civilizate sistemul asupri- „tor care tinde să ne răpească ceeace un popor „are mai scump : limba şi naţionalitatea".

www.digibuc.ro

„Iată deci noi nu mai suntem aici acuzaţi ci „acuzatori!"

La aceste cuvinte în sală se produce un vacarm îngrozitor: ungurii fluieră, în timp ce un grup numeros de tineri români strigă în emoţia asistenţei: Trăiască Transilvania! Jos tirania maghiară!

Abia se liniştesc spiritele şi doctorul Raţiu continuă declaraţia în acelaş ton: „Ca particu-„lar noi n'avem ce căuta în faţa acestei curţi, „pentrucă noi n'am lucrat decât ca mandatari ai „poporului român şi un popor întreg nu poate fi „târât în faţa unui tribunal".

„Revendicările poporului român nu pot fi ju-„decate de o curte exclusiv maghiară, care este în acelaş timp judecător şi parte. Nu este deci „de demnitatea poporului român de a se apăra „înaintea juriului din Cluj".

„In adevăr aici este vorba de o problemă po-„litică şi de stat care rezultă dintr'un proces se-„cular între naţiunea maghiară şi naţiunea au-„tohtonă română".

„Aici nu este o chestiune de judecată!"

„Puteţi să ne condamnaţi ca indivizi; nu ne „puteţi însă judeca în calitate de mandatari ai „poporului. De altfel aţi înţeles şi Dvs. că aici „nu este vorba de drept ci de forţă. Nici n'aţi „încercat măcar să ascundeţi aceasta, căci aţi

www.digibuc.ro

„trecut cu vederea până şi formele cele mai „elementare care sunt respectate în faţa curţi- „lor cu juraţi chiar când acuzaţii sunt criminali „ordinari. Lumea va afla cu uimire că se gă- „seşte o instanţă judiciară care să judece oameni „fără ca aceştia să poată avea măcar apără- „tori. Aţi proclamat astfel de sus că forţa pri- „mează dreptul şi n'aţi avut măcar grije de a „acoperi în faţa lumii acest fapt: Că nu daţi „aici o hotărîre, ci că îndepliniţi o executare".

„Nu ne cereţi deci să devenim complicii ai „acestui simulacru de proces, încercând din „partea noastră să prezentăm un simulacru de „apărare. Prin violenţe şi insulte aţi forţat pe „apărătorii noştri să plece. Prin presă, aţi a- „ţâţat opinia publică maghiară, reprezentată prin „juriul dela Cluj, contra noastră şi contra între- „gului popor român".

„Noi am fost violentaţi chiar aici, aşa cum am „fost terorizaţi totdeauna şi chiar azi, dar mai „cu seamă după ce am denunţat lumii civilizate „nedreptăţile pe care le îndurăm. Cum ar pu- „tea deci să fie aici chestiune de judecată, de „apărare, în sensul juridic al acestor cuvinte!"

„Nu! Făceţi ceeace vă se pare bine".

„Sunteţi stăpânii persoanei noastre fizice. In „acest timp, ceeace vă scapă este conştiinţa na- „ţională a poporului român. Domniile voastre,

www.digibuc.ro

„nu sunteţi competenţi să ne judecaţi. Există un „alt tribunal mai mare, mai luminat şi desigur im-„parţial care vă va condamna odată în plus şi cu „mai multă severitate, decât până în această zi".

„Impinşi de un spirit de intoleranţă şi de un „fanatism de rasă fără egal în Europa, voi ne „veţi condamna desigur; dar condamnându-ne „nu veţi reuşi decât să dovediţi Europei că ma-„ghiarii formează o notă discordantă în concer-„tul civilizaţiei".

„Eu declar deci în numele meu şi al tovarăşi-lor mei, că pentru raţiunea celor spuse mai sus, „noi nu ne putem apăra".

Declaraţia se termină în aplauzele Româ-nilor din sală, care strigă: „Să trăiască! Să trăiască" manifestându-şi astfel solidaritatea cu conducătorul partidului naţional-român. Se produce tumult şi apar câţiva comisari să eva-cueze sala. Apariţia lor îndârjeşte pe cei din sală şi se produce un scandal infernal, cu greu poto-lit. Când se face din nou linişte, toţi acuzaţii se scoală în picioare declarând că se alătură la de-claraţia preşedintelui.

După un moment de linişte apăsătoare, se dă cuvântul procurorului care răspunde lui Raţiu:

„Neg că în cursul desbaterilor s'ar fi întâm-„plat vreo restricţiune a libertăţii apărării acu-„zaţilor!"

www.digibuc.ro

„Apărătorii printr'o purtare turbulentă şi ne-
„cuviincioasă au căutat să zădărnicească mer-
„sul desbaterilor, iar îndepărtarea lor n'a îm-
„piedicat câtuşi de puţin deplina libertate de a-
„părare a acuzaţilor. Acuzaţii, precum s'a pu-
„tut vedea din decursul de până acum al per-
„tractării, sunt pe deplin capabili a se apăra,
„precum s'au şi folosit neîmpiedecaţi de acest
„drept până acum, încât nici nu s'a simţit lipsa
„altor apărători".

Urmează o altă serie de complicate argumentaţii cu care ocazie nu uită să insulte presa europeonă şi termină cerând acuzaţilor să se apere, cerere pe care o repetă şi preşedintele. Toţi acuzaţii însă declară că se menţin la declaraţia Dr. Raţiu, aşa încât desbaterile se termină cu o grozavă lovitură pentru guvernul maghiar: lipsa complectă de apărare a conducătorilor unei naţiuni, sub privirile aţintite ale Europei.

CONDAMNAREA

De două zile procesul Memorandumului s'a terminat. Şi tot de două zile legăturile telefonice între Cluj şi Budapesta sunt continue. Ministerul de Justiţie şi cel de Interne comunică

www.digibuc.ro

mereu cu procurorul Vita şi cu Contele Kerezteşy, care a prezidat. La Budapesta, miniştrii se sfătuesc de zor. Situaţia în Ardeal nu e deloc liniştitoare. In sate, comune, la târguri, Românii aşteaptă grupaţi să afle soarta acuzaţilor din proces.

Biroul de presă instituit de o mână de tineri români, cu concursul „Ligii Culturale" a lui V. A Urechia, chiar în Cluj, ţine mereu atenţia străinătăţii aţintită asupra Transilvaniei. De altfel rolul acestui birou de presă şi felul cum tinerii de aici au ştiut să corespundă misiunii lor, trebue subliniat. Mai ales că siguranţa maghiară nu pierdea nici o ocazie pentru a le stingheri opera de informaţie a străinătăţii.

Iată, astfel ce spunea ziarul bucureştean „Voinţa Naţională" cu privire la situaţia celor dela biroul presei :

„Conştiinţa Maghiarilor, încărcată cu fără de „legi şi crime, îi turbură neîncetat; se tem şi de „cea mai mică adiere de vânt... In biroul de „presă nu văd decât tipografii ascunse, bombe, „scrieri revoluţionare, nihilişti şi anarhişti. Membrii de la birou sunt urmăriţi pe stradă spio„naţi la tot pasul..."

Acelaş ziar... cu data de 6 Mai 1894 — povesteşte şi o perchiziţie făcută de poliţiştii unguri la acest birou. In faţa ecoului din ce în

www.digibuc.ro

ce mai mare pe care activitatea acestui birou o avea în presă europeană, guvernul maghiar a hotărît însă pur şi simplu distrugerea scrisorilor pe care le trimetea. Evident, aceasta n'a făcut decât să îngreueze comunicările şi nici decum n'a putut să le suprime. In adevăr unul din tinerii care au activat intens cu ocazia acestui proces, devenit apoi rector al Academiei comerciale din Cluj, D-l G. Moroianu, povesteşte într'o carte a sa cum au reuşit Românii să continuă legăturile cu ziarele străine...

Liga română din Paris — în faţa măsurilor guvernului maghiar — a cerut Ligei din Bucureşti să trimită doi curieri speciali la Cluj, de unde unul venea zilnic al Predeal şi de aici telegrafia veştile prin Rusia şi Germania, la Paris.

...Legăturile telefonice s'au întrerupt. Budapesta luase în sfârşit hotărîrea.

Care?

A treia zi decând desbaterile procesului s'au încheiat. In sala de şedinţe magistraţii au luat din nou loc pe fotolii. In sală domneşte o linişte de moarte când se ridică în picioare preşedintele cetind sentinţa:

„In numele Majestăţii Sale Regelui! In procesul de presă, pus în curgere contra lui doctor Ion Raţiu şi soţii, acuzaţi de atacarea puterii obliga-

www.digibuc.ro

toare a legii, după desbaterea ţinută, tribunalul regal din Cluj, ca instanţă de presă a adus următoarea sentinţă: Dr. I. Raţiu, Gh. Popp, Dr. V. Lucaci, Demetriu Comşa, Dr. Daniil Barcianu, Nicolae Cristea, Iuliu Coroianu, Patriciu Barbu Teodor Mihali, Aurel Suciu, Mihail Veliciu, Rubin Patiţa, Gherasim Domide şi Dionisie Roman, sunt declaraţi şi judecătoreşte vinovaţi de delictul prevăzut de art. 173 al codului penal ungar şi comis prin presă în modul descris la art. 171 şi de aceia în baza art. 173 al codului penal se condamnă: Dr. V. Lucaci la 5 ani temniţă, D. Comşa la 3 ani temniţă, Iuliu Coroianu la 2 ani temniţă, şi 8 luni, D. Barcianu, Th. Mihali, R. Patiţa şi Gherasim Domide la 2 ani şi 6 luni, Dr. I. Raţiu şi Mihail Veliciu la 2 ani: Aurel Suciu 1 an şi 6 luni, Gh. Pop la 1 an, N. Cristea şi D. Roman la 8 luni şi Patriciu Barbu la 2 luni".

Prin această sentinţă sunt achitaţi Basiliu Raţiu, vicar de Făgăraş, I. Munteanu, I. Duma şi N. Roman.

Afară în stradă vestea a ajuns imediat. Au fost condamnaţi! Studenţii români masaţi la eşirea din Tribunal adunaseră în jurul lor alţi zeci de români de prin Cluj. Deodată un freamăt: apar martirii. Şi jandarmii.

Un moment de adâncă emoţie: când condamnaţii s'au apropiat, studenţii se descoperă. Salută cu

www.digibuc.ro

mâna întinsă şi luând cerul martor, jură cu toţii să meargă pe urmele eroilor Memorandişti.

Din cei care aşteaptă, se desface apoi o doamnă. Este soţia preotului Lucaci care se apropie de soţul ei şi-l îmbrăţişează :

Sunt mândră că te-au apreciat mai mult decât pe ceilalţi.

La condamnarea soţului ea nu avea lacrimi, ci cuvinte sunând cu ale Antigoniei antice. Dar oare nu l-ar fi jignit lacrimile pe falnicul tribun roman, care lua din nou drumul temniţelor, cu credinţa în isbăvirea Neamului său ?

In timp ce afară, Românii liberi şi cei condamnaţi trăiau momente de epopee, în sala de şedinţe procurorul trebui să îngâne mărturisirea înfrângerii :

— Dumneavoastră sunteţi condamnaţii, dar învinşii suntem noi !...

A doua zi, ziarele din întreaga lume anunţau pedeapsa dictată de guvernul din Budapesta. Din toate colţurile Europei, condamnaţii primeau telegrame de încurajare. Astfel, în timp ce dela Paris, Ernest Lavisse telegrafia :

„Românilor care — pentrucă au revindecat le-
„gal dreptul naţiunii române — au fost pe nedrept
„acuzaţi şi pe nedrept condamnaţi, eu le trimit o-
„magiul admiraţiei mele respectoase, a simpatiei
„mele profunde, şi dorinţa mea arzătoare pentru

www.digibuc.ro

„răzbunarea justiției și a dreptului brutal ofensat „în persoana lor. Această răzbunare eu cred că va „fi apropiată și știu că e sigură. Trăiască Ro-„mânia", dela Sofia era adresată condamnaților dela Cluj o caldă telegramă prin care Junimea studioasă dela Universitatea din Sofia :

1. Condamnă faptele fără de lege și neomenoase ale guvernului ungar către acuzații români din Transilvania.

2. — Trimite înflăcăratele ei simpatii și încurajează lupta pentru libertatea lor națională; terminând astfel : „Voi care aveți fericirea de a fi victime isbăvitoare ale libertății naționale goliți cu tărie paharul amar pe care vi-l întinde justiția maghiară coruptă".

Ziarul Camaradul din Sofia — care publică această telegramă — adaogă că a fost înapoiată studenților bulgari, poșta maghiară din Cluj — refuzând s'o trimeată...

SE DESCHID TEMNIȚELE

Dar dacă întreaga opinie publică mondială tuna contra asupririlor maghiare, presa din Budapesta nu putea să nu fie mulțumită. Ea doar fusese unul din elementele cele mai de frunte ale asupririi și condamnării.

www.digibuc.ro

Hazank scrisese în cursul procesului că: „Şefii Românilor au făcut poporul să creadă că Raţiu este regele lor şi dacă nu este încă încoronat, cauza este că maghiarii i-au intentat acest proces". Desigur că afirmaţii ca acestea se citeau în străinătate, ba chiar erau apreciate; astfel un ziar francez le numea „prostii" mirându-se că n'au fost pedepsite...

Cât priveşte condamnarea, ziarele din Budapesta se mulţumeau să constate: „chestiunea română este azi la ordinea zilei" dacă bineînţeles nu se întreceau în patriotism ca „Magyar Hirlap" care se văicărea cam în felul acesta:

„Ce păcat că frumoasa instituţie a tragerii în ţeapă a adversarilor nu mai există! Chestiunea valahă ar fi rezolvată şi ar fi pentru noi un frumos şi înveselitor spectacol de a vedea capul şefilor români aşezat pe vârful ţepilor, cu culori tricolore române".

Chiar aliaţii împeriului nu erau însă de aceiaşi părere cu mândrii budapestani căci „Münchener Allgemeine Zeitung" vorbind de condamnarea lui Septimiu Albini — condamnat în urma celorlalţi, la 2 ani şi 6 luni, tot ca inculpat în procesul Memorandumuuli — adaogă: „Această sentinţă nu e mai puţin exorbitantă, ca întreg procesul Memorandumului, la care nu era vorba de o pedepsire a unei crime — pentrucă petiţiuni la Monarh sunt

www.digibuc.ro

permise în orice stat, ci pentru înspăimântarea şi terorizarea unui partid politic sau mai bine a unui popor întreg. Intre multele greşeli ale politicei maghiare de naţionalitate, procesul Memorandumului este fără îndoială unul din cele mai mari".

In această atmosferă neprevestind nimic bine pentru moment, conducătorii naţiunii române din Ardeal luară drumul Vaţului şi Szeghedinului, temniţe isbăvitoare. Acelaşi temniţe despre care Leopold Ovary scrisese la Paris în hazul întregei Europe:

„D. Lucaci de exemplu se găseşte aici (în temniţă) de minune, iar domnii Andrei Balteş şi Popa Necsa (condamnaţi de mai multe ori în procese de presă) se întorc întotdeauna foarte liniştiţi."

Cât de bine se simţeau la Seghedin acuzaţii ne mărturiseşte o veche poveste populară din Ţara Maramureşului care arată că nici măcar soţia sa nu putea s'o vadă părintele Lucaci, încât de câte ori acesta venea la porţile închisorii un alt deţinut — pripăşit pe lângă luptătorul memorandist se ducea de-i lua pachetele.[1]) Dar nici chiar cu ceilalţi condamnaţi nu se mai putură vedea după câteva zile de temniţă, aşa încât dr. Raţiu, Iuliu Coroianu şi Lucaci erau aşezaţi în trei despărţă-

[1]) Vezi: „Graiul şi Floklorul Maramureşului de Teke Papahagi.

www.digibuc.ro

minte deosebite fără să poată comunica unul cu altul.

Orele de plimbare erau separate, pentru a nu se putea întâlni în curte măcar, iar la biserică erau duşi Duminica cu schimbul, nu cumva să meargă deodată şi să vorbească ceva.

De altfel pentru Memorandişti, guvernul din Budapesta trimisese directorului închisorii un regulament cuprinzând un regim special sau cel puţin aşa a explicat acesta când cei trei condamnaţi au cerut să fie supuşi regimului comun. Ba într'un timp a venit şi deputatul kossutist Pazmandy — omul de încredere şi acţiune al guvernului în timpul acestui proces — să discute cu închişii, convingându-se că regimul este foarte convenabil. De discutat însă nu a putut discuta căci — ne spune un corespondent ocazional al „Tribunei" — Pazmandy s'a întrecut în timpul prânzului cu băutura, încât nici unul din deţinuţii n'a acceptat să continue discuţia.

Zilele se scurgeau astfel unele după altele între zidurile reci şi triste ale temniţei. Abia dacă Anul Nou mai aduse o rază de bucurie. In această zi, mai multe zeci de doamne române din toate părţile Transilvaniei asistară la serviciul religios din Seghedin, după care au venit cu flori să facă cuvenitele urări preotului Lucaci, a cărui onomastică era.

www.digibuc.ro

Prin omătul care se aşternuse peste noapte, mamele române din Ardeal trecură astfel dela biserică până la poarta închisorii şi atunci când nimeni nu se mai aştepta, condamnaţii auziră o melodie cerească, ce părea că vine din altă lume, purtând jalea îngerilor. La poartă, corul alcătuit pe loc cânta „Doina lui Lucaci", poveste prin care popa din Sisești a intrat în lumea legendei. Apoi corul plăpândelor voci a prins un ritm dârz, de marş, iar deţinuţii au ascultat cum prin zidurile umede răzbătea chemarea lui Mureşanu: Deşteaptă-te Române.

Mai spre seară a venit şi delegaţia ţăranilor din Sisești, păstoriţi de cel închis, să-i ureze potrivit tradiţiei, dar direcţia închisorii zăvorise între timp bine porţile şi orice încercare de a vedea pe „Domnul părinte Lucaci" fu zadarnică.

O săptămână mai târziu soseau telegramele şi urările pentru celălalt mare închis Dr. I. Raţiu...

REFUGIAŢII

In acest timp trei dintre Memorandişti părăsiseră — unii pentru totdeauna — ţara locurilor natale şi-a închisorilor în care intraseră şi în alte rânduri. Unul era Eugen Brote, tipăritorul „Tribunei" şi vice preşedintele partidului naţional român, altul era Aurel Popovici luptătorul dârz şi

www.digibuc.ro

entuziast, condamnat în procesul „Replicei" care avea să şi sfârşească zilele sărac şi stingher, în Elveţia, după ce pierduse orice nădejde de a vedea biruinţa neamului în tristele zile ale lui 1917.

Al treilea în fine era ziaristul Septimiu Albini, bolnav în timpul procesului şi condamnat în urmă. Toţi aceştia se stabiliseră la Bucureşti de unde erau în legătură continuă cu Ardealul. Pentru a înţelege această atitudine a lor, să vedem cum o explicau ei înşăşi. In acest scop scrisoarea pe care Septimiu Albini a adresat-o în aceste momente „Tribunei" este edificatoare.

„Scumpi prieteni, vă anunţ că am ajuns cu bine aici, şi că nu am intenţiunea — pentru moment — de a mă întoarce în mijlocul vostru, vreau să spun că am luat hotărârea de a nu mă supune judecăţii pronunţate împotriva mea, în procesul Memorandului, de tribunalul de condamnare de la Cluj. Eu sunt deci, decis să nu intru în temniţele maghiare".

„In orice fel s'ar judeca — pentru moment atitudinea mea, atât de diferită de a celorlalţi colegi condamnaţi în acelaş proces eu nu am ezitat de a proceda astfel întrucât am ferma convingere că este datoria mea naţională de a-mi salva libertatea de acţiune în împrejurările actuale. Dar ceiace m'a decis mai mult încă decât convingerea mea să iau această decizie sunt sfaturile şi aprobarea

www.digibuc.ro

tuturor dar absolut tuturor apărătorilor şi prietenilor cauzei noastre naţionale dela Bucureşti".

„Eu nu m'am socotit îndreptăţit să mă sustrag astfel datoriei mele care mi-a fost astfel impusă şi în consecinţă eu am preferat exilul voluntar, închisorii maghiare, fără a şti şi fără a cerceta dacă prin aceasta voi îmbunătăţi sau voi agrava soarta mea şi a familiei mele".

„Dar n'aş voi ca purtarea mea să fie interpretată în sensul că procedând aşa cum am procedat m'aş fi pus în conflict cu membrii comitetului nostru naţional care sunt în închisoare. Nu poate fi vorba de aşa ceva. Colegii mei condamnaţi s'au constituit prizonieri ca urmare a unei decizii comune la care am participat şi eu. Dar astăzi după cele petrecute de la intrarea lor în închisoare şi până în prezent — mi s'a părut mie şi amicilor mei atât de aici cât şi din Transilvania că este de preferat pentru interesul cauzei naţionale de a nu face exact ceace noi credem că trebue să facem.

„Astăzi numai este vorba de a arăta prin intrarea noastră în închisoare forţa convingerilor noastre, nici chiar decizia noastră de a reclama drepturile poporului român cu preţul vieţii noastre. Astăzi toate acestea sunt dovedite, dar este deasemenea dovedit că ne aflăm în faţa unui

www.digibuc.ro

adversar care nu ţine seama nici de voinţa populaţiilor, nici de interesele patriei, nici de drepturi şi dreptate, nici de omenie, ci care merge orbeşte înainte răzbunând cu brutalitate tot ce se găseşte pe drumul intereselor sale care sunt forţa şi teroarea".

„Mi s'ar părea ridicol de a pretinde că ar fi fost loiale în faţa unui astfel de adversar de a te supune justiţiei lui azi când peste 30 patrioţi români zac în închisorile maghiare. Dar mi s'ar părea şi mai prejudiciabil cauzei noastre de a înlănţui timp de ani întregi inteligenţa sa, de a paraliza forţa sa de muncă, lăsându-te închis între pereţii unei închisori, în clipa în care cauza naţională reclamă zelul şi forţele tuturor fiilor naţiunii, în clipa în care se poate lucra cu mai mult succes în străinătate decât la tine şi mai ales în clipa în care este evident că guvernul din Budapesta vrea să facă tăcere în jurul chestiunii române aruncând în închisori pe toţi acei cari prin cuvânt prin presă sau orice alt mijloc se afirmă ca apărători ai naţiunii noastre!"

„In aceste împrejurări, expatrierea mea nu este numai legitimă dar absolut necesară şi impusă prin interesele naţiunii".

„Considerând toate acestea, afirm că mi-a părut bine să mă pot refugia în străinătate şi cred

www.digibuc.ro

că voi fi aprobat de toţi românii de bine din ţara mea, aşa cum sunt de acei de aici".

„Eu văd acestea cu atât mai mult cu cât este evident că este mai uşor să rămâi în închisoare decât să te expatriezi, nu pentru a trăi în tihnă ci pentru a păstra posibilitatea continuării muncii în revindecarea drepturilor naţionale. Mi se pare de asemeni evident că intrând în închisoare nu se face naţiunii în împrejurările de azi, un serviciu, mai bun decât continuând lupta fie în ţară fie în afară".

„In sfârşit afirm că este adevărat că nu am mai avut curajul de a-mi lua răspunderea unei noui încercări — de un an şi jumătate. Dar afirm în acelaş timp că cu toate că stă bine unui om să-şi arate curajul, nu o ambiţie de acest soiu, ci binele naţiunii, trebue luat ca regulă a acţiunilor sale. Condus de acest principiu eu am intrat până acum de trei ori în închisorile maghiare, când mi s'a părut necesar s'o fac şi nu am intrat a patra oară pentrucă mi s'a părut necesar să n'o fac".

„Şi ca să termin nu atât prin suferinţele lor, ci — când au putut să le evite — numai continuând lupta până la biruinţă, emigranţii altor ţări au binemeritat dela naţiunile lor, în epocile luptelor pentru libertatea şi emanciparea naţională. Bucureşti 24 Noembrie 1894. Sunt al vostru cu dragoste frăţească Septimiu Albini".

www.digibuc.ro

Dar în urma acuzaţiilor care păşiseră, siguri de dreptatea cauzei lor, pe porţile închisorilor maghiare, ce rămăsese în Transilvania? Ce făceau Românii fără conducători, din ţara pe care trimisul guvernului maghiar o descria astfel ziarelor din Paris în zilele procesului:

„Dacă sunt martiri în Ungaria, aceştia sunt Ungurii care şi-au vărsat sângele lor, care au suferit persecuţii, închisori şi exil pentru libertate şi nu Românii care cel mult nu pot să se plângă decât de a avea prea multă libertate în Ungaria".

Aţâţat — ca în atâtea rânduri — de presa maghiară, guvernul ordonase, restabilirea ordinei în Transilvania.. Pretutindeni începură percheziţiile, arestările şi anchetele care aveau drept scop să dovedească că numai banii ruseşti au făcut pe ţăranii români să vie la Cluj sau să salute — pe tot lungul parcursului — trenul cu Memorandişti. Nereuşind să dovedească ceva cu sistemul acesta, întrucât singurul lucru adevărat e că fuseseră la Cluj, dar fuseseră cu banii lor, cu căruţele lor, porniţi din sufletul lor şi din conştiinţa primejdiilor ce-i aşteaptă, se încep în toată Transilvania o serie de procese, care de care mai ridicole prin pretextul lor.

Dintre acestea, cel care a avut un răsunet mai

www.digibuc.ro

puternic a fost al domnişoarelor române din Sibiu acuzate că au purtat tricolorul român cu inscripţia „Totul pentru naţiune" salutând astfel pe condamnaţii de la Cluj. Şi acest proces este o pagină care cinsteşte viaţa Ardealului prin curagiul ,patriotismul luminat şi demnitatea cu care tinerele fete au răspuns în faţa judecătorilor unguri.

Dar cea mai grea urmare a procesului este dizolvarea comitetului naţional român de către ministerul de interne. Decizia prin care se comunica doctorului Raţiu această hotărîre se încheie „dacă veţi continua să lucraţi voi fi nevoit să iau contra voastră măsurile cele mai severe".

La această adresă dr. Raţiu răspunde primarului de Sibiu care la ordinul Ministerului de Interne, ceruse lămuriri asupra formării comitetului, explicând legitimitatea formării lui, pentru a încheia cu această frază profetică : „Suntem pregătiţi pentru orice, nimic nu ne mai poate mira. Guvernul poate continua să-şi pună în aplicare toate mijloacele ; noi suntem convinşi că cu cât măsurile luate contra noastră vor fi mai ilegale, violente şi odioase, cu atât mai mult se va înţelege că pentru a rezolva chestiunea naţionalităţilor trebue să întrebuinţeze cu totul altceva decât forţa şi violenţa" (Le Nord 21 Iulie 1894).

Cu toată interzicerea guvernului, cu toate că

www.digibuc.ro

toţii conducătorii partidului erau prin închisori, luna Septembrie 1894 vede una din cele mai impresionante manifestaţiuni româneşti pe străzile Sibiului. 10.000 Români vin să asculte cuvântul diriguitorilor rămaşi în libertate, iar referatul pe care îl citeşte Rusu Sirianu care arată ilegalitatea dizolvării şi situaţia grea a Românilor ardeleni smulge urale entuziaste. De altfel numărul împunător şi disciplina ţăranilor au impus până şi saşilor din Sibiu. Iată spre exemplu, cum vedea un ziarist dela „Kronstädter Zeitung" adunarea:
„Acea mare de capete îndesate unul într'altul, acei ochi scânteitori atinţiţi asupra buzelor oratorului, acea colosală aprobare care a urmat declaraţiilor importante, acele lacrimi strălucitoare care umpleau ochii, când s'a vorbit de baioneta jandarmilor şi când s'a pronunţat numele şefilor care zac în temniţă acest sacru: niciodată, când s'a vorbit de atingerea naţionalităţii române reclamată de maghiari — toate acestea ne-au impus."

In faţa apăsării din ce în ce mai greu de suportat, Românii strângeau rândurile într'o ordine şi hotărîtă linişte care impunea străinilor şi poruncea viitorului.

Deaceea hotărîrile pe care le ia această adunare sub preşedinţia arhiereului Mihai Popovici din Orşova au o importanţă deosebită pentru viitorul luptelor româneşti:

www.digibuc.ro

1. — Partidul român nu recunoaşte ordonanţa de dizolvare a ministerului maghiar fiind contrară Constituţiei ;

2. — Menţine programul politic faţă de guvernul maghiar ;

3. — Protestează contra persecuţiilor de tot felul al căror obiect este, consideră procesul Memorandumului ca dirijat contra întregei naţiuni române ;

4. — Condamnă măsurile de maghiarizare luate contra poporului român ;

5. — Hotărăşte participarea la marele congres al naţionalităţilor care va avea loc curând;

6. — Mulţumeşte străinătăţii şi în special presei din România pentru interesul şi simpatia arătată ;

7. — Protestează contra insinuării de agitaţie iredentistă.

Ecoul pe care această adunare îl are în cercurile budapestane nu poate fi trecut cu vederea. Incep atacurile presei, interpelările, apoi un al doilea act de dizolvare, trimis de rândul acesta organizatorilor întrunirei din Sibiu şi interzicerea congresului naţionalităţilor nemaghiare. Apăsarea este din ce în ce mai hotărîtă, dar naţiunea română dovedise prin acest congres, odată în plus hotărîrea ei nestrămutată de a merge pe drumul suferinţei spre biruinţa care avea să se ivească două

www.digibuc.ro

decenii mai târziu, pe crestele Carpaţilor, odată cu oştile lui Ferdinand I — Intregitorul.

DINCOACE DE MUNŢI

In toiul acestor aprige lupte pe care le dau Transilvănenii cu regimul maghiar, sunt interesante pentru cercetător reacţiunile care se produc în imediata vecinătate a Austriei-Ungariei, în România. Aici, ecourile acestor frământări s'au transformat — cu ajutorul „Ligii Culturale" prezidată de V. A. Urechia şi al studenţilor români — în vâlvătăi de entuziasm românesc, ducând până la cer înfrăţirea Românilor de pretutindeni cu eroii memorandişti.

1892

Din temniţele maghiare a coborât Carpaţii poposind în Bucureşti, leul cuvântului şi-al luptei. Preotul Vasile Lucaci a venit să aducă solia românească a Transilvaniei în „Capitală". Venise între fraţi „un om-drapel al Ardealului" cum l-a numit Octavian Goga, venise popa Lucaci al cărui nume începuse să se scalde în nimbul legendei.

Intr'o seară primăvăratecă de flori când valurile bucureştene ale mulţimii se revarsă pe tro-

www.digibuc.ro

toare, echipagiile se întorceau de la şosea. Una din acele seri de vis şi poezie a lunilor Mai din secolul trecut, pe care nu le mai întâlnim decât în filme. La „Leul şi Cârnatul" studenţii îşi sărbătoresc idolul şi idealul: Vasile Lucaci, sufletul Ardealului.

In jurul mesei lungi din grădină se creiază o caldă şi sărbătorească atmosferă în care se scaldă lacrimile pentru o Românie care va să fie. Se fac planuri, mustește entuziasmul tinereţii şi preotul Lucaci povestește din ţara temniţelor szeghedine. De lângă oaspete se ridică deodată figura de uriaş a lui Barbu Delavrancea; toastul lui adună în jurul mesei studenţeşti întregul suflet românesc.

El termină propunând alegerea a zece studenţi, care sub romana denumire de „Decemviri" să pornească spre apus pentru a duce protestul Românilor, în contra asupritorilor, Decemviri sunt aleşi pe loc: Em. Antonescu, Em. Pantazi, St. Cihoski, G. Paulian, Take Policrat, M. Policrat, Gh. Ştefănescu-Goangă, Em. Vasiliu, Cor, Axente şi Aurel Iliescu.

14 IUNIE

Sala „Orfeu" cea mai mare sală de întruniri din Bucureşti s'a umplut de mult. Străzile învecinate sunt şi ele pline de lume. Adunarea studenţilor

www.digibuc.ro

români a concentrat întregul Bucureşti, ziarul „Turda" se vinde ca şi pâinea caldă pregătind atmosfera sărbătorească. La tribună se urcă Alexandru Orăscu, rectorul Universităţii. Studenţimea este omagiată de cel mai distins profesor al ei; iar sfârşitul abia mai răzbeşte prin furtuna uralelor; „Cât despre voi, mergeţi, pe calea pe care aţi intrat, căci este apropiată ziua în care steaua românismului va lumina în toată strălucirea ei. Războiul a început iar victoria va fi a voastră". Apoi se perindă rând pe rând la tribună: studentul Policrat, Gh. Panu, — senatorul, şi gazetarul de vechi renume — C. Disescu, profesor universitar şi Em. Antonescu, în numele Decemvirilor, citeşte moţiunea prin care studenţimea română denunţă opresiunile din Ardeal, care urma să fie răspândită la congresul de pace dela Berna. Coloanele manifestanţilor se îndreaptă spre statuia lui Mihai Viteazul, unde studenţii Aurel Iliescu, Vasiliu, G. Paulian, Sterian evocă figura primului unificator.

2 AUGUST

După lungi intervenţii, guvernul înlesneşte celor zece studenţi, drumul până în Elveţia. Din gara de Nord pornesc trimişii tinereţii româneşti, îmbrăcaţi în haine negre, cu trenul care avea să

www.digibuc.ro

străbată ţinuturile cernite ale Ardealului. La Predeal, studenţii aşteaptă cu înfrigurare apariţia vameşilor, primii unguri pe care aveau să-i întâlnească. După o straşnică percheziţionare, broşura cu protestul este confiscată. Nouă din cei zece pleacă mai departe, în timp ce d. Em. Antonescu se întoarce la Bucureşti, ia manuscrisul şi pleacă pe la Vârciorova. La Berna, broşura este răspândită producând o covârşitoare impresie. Cu prilejul acestui congres, tineretul român se înfrăţeşte pentru prima dată — în suferinţă — cu cel italian.

La întoarcerea spre ţară delegaţia se opreşte la Milano unde italienii înconjurară cu toată căldura pe studenţii români. Se pun flori pe mormântul lui Cavur.

Seara marele teatru local feeric luminat aşteaptă începerea spectacolului în cinstea studenţilor români. Când îşi fac apariţia în sală în haine negre purtând la butonieră cocarde cu culori italo-române, mulţimea care umple sala până la ultimul loc, salută cu urale pe cei zece purtători ai cuvântului îndurerat de la Carpaţi.

1893

La Constanţa pe malul mării, s'a deschis al XV congres studenţesc. Pentru prima dată iau parte reprezentanţii studenţimii din Transilvania şi Bu-

www.digibuc.ro

covina. In atmosfera sărbătorească congresul trimite o telegramă omagială Regelui Carol I, în numele studenţimii din Transilvania, România şi Bucovina, la care Suveranul Ţării răspunde personal exprimându-şi mulţumirea de a vedea întruniţi la un loc pe toţi studenţii români. Ziarele reproduc pe larg acest schimb semnificativ de telegrame, care enervează la culme Budapesta.

Congresul se închide cu hotărârea de a veni la Bucureşti spre a se ruga la statuia lui Mihai Viteazul. Măsurile guvernului sunt zadarnice; cum inutilă este încercarea lui Nic. Filipescu — primar al Capitalei — de a împiedeca manifestaţiile. Trenul congresiştilor soseşte în Bucureşti şi este primit de mii de cetăţeni care formează un imens cortegiu ce străbate în miezul nopţii oraşul manifestând pentru Ardeal.

Incidentele cauzate de guvernul conservator care şi simţea situaţia sdruncinată prin aceste manifestaţiuni, în care erupeau energiile ce aveau să frângă mai târziu hotarele carpatice, le trecem în uitare.

A doua zi primul ministru primeşte pe conducătorii studenţimii şi le explică situaţia; intervenţia şi rezultatul acestei discuţiuni este că reprezentanţii studenţimii transilvănene şi bucovinene părăsesc România.

www.digibuc.ro

Anul condamnării „Memorandiştilor". Liga culturală şi studenţimea urmăresc în deaproape pe acuzaţi. Prima îşi concentrează eforturile peste graniţă unde conduce propaganda în favoarea românilor, ceilalţi luptând contra guvernului conservator care caută să nu strice relaţii cu Viena, chiar înăbuşind aspiraţiile românismului. Intrunirile studenţeşti provoacă în întreaga ţară solidarizarea poporului cu fraţii de peste munţi şi atrage măsurile din ce în ce mai violente ale guvernului Catargiu, provocând mai târziu chiar şi căderea acestui cabinet.

Din străinătate vin între timp ecourile luptei studenţeşti. Din Italia, Marchizul de Pandolfi care susţinuse cauza românească doi ani în urmă la Berna, scrie preşedintelui studenţimii române: „Am primit scrisoarea voastră din 26 Septembrie, din nefericire eram în călătorie şi nu am putut răspunde imediat cum aş fi vrut. Vroiam să vă scriu mai târziu, dar m'am gândit că congresul odată terminat, aveţi poate o altă adresă şi iată pentruce am scris d. senator Urechia — spre a vă transmite mulţumirile mele".

„In adevăr, apărând dreptatea nu fac decât să urmez o convingere profundă şi un instinct irezistibil, şi apărând naţiunea voastră nu fac decât să

www.digibuc.ro

o apăr pe a mea, căci noi suntem de aceaşi rasă şi poate printre latini, voi sunteţi cei mai latini. Invaziile nu au făcut decât să treacă pe la voi, în timp ce la noi, ele au schingiuit constituţia noastră fizică şi au schimbat în consecinţă felul nostru prim de a gândi şi simţi".

„A trebuit să recunosc aceasta, făcând cunoştinţa Românilor veniţi la Roma, Berna şi Haga. Intre voi m'am simţit ca în familie, calităţile voastre, şi chiar defectele voastre, mi-au pus în evidenţă că sângele meu şi al vostru trebuie să aibă aceiaşi compoziţie chimică şi că constituţia voastră organică este făcută în acelaş tipar ca şi a mea".

„Iată secretul fraternizării noastre, şi a irezistibilei simpatii care ne leagă".

„Eu nu am azi decât o singură dorinţă, de a vă îmbrăţişa, odată la voi la Bucureşti, şi dacă aş fi liber să-mi aleg ultimul meu refugiu contra furtunilor vieţii, nu aş ezita nici o clipă — credeţi-mă de a mi-l fixa printre voi, căci voi aveţi, toată vigoarea şi toată poezia rasei noastre glorioase. A trăi în mijlocul vostru mi se va părea a retrăi în secolele trecute în timpurile când virtutea era în onoare, când patriotismul era singura obligaţie".

„Odată, la Veneţia, colegii voştri mi-au declarat că aş fi tot atât de tânăr sufleteşte ca şi ei. Ei bine! Eu vă asigur că nu s'au înşelat. In mijlocul

www.digibuc.ro

studenților români, eu reviu totdeauna la 20 de ani".

Era desigur cel mai frumos omagiu pe care un membru al parlamentului italian îl putea duce entuziasmului tineresc român și totdeodată dovada strălucită a efectelor acțiunii studențești.

Dar România mică, nu se alcătuia numai din studenți și mulțime anonimă înflăcărată, ci și din (și mai ales din) politicieni. La guvern erau Catargiu-Lahovary-Carp; în opoziție, Sturza.

Era natural ca Sturza să pornească lupta patriotică. După ce sprijinise agitațiile studențești, ține în Septembrie 1894 — o mare adunare la sala „Orfeu" unde rostește un grandios discurs, pe care-l modifică înainte de a-l tipări. Dar, în fine, chiar și așa cum s'a tipărit, discursul e o rară dovadă de simț luminat patriotic.

Sfârșitul care venea după ce oratorul atacase vehement pe cei care nu socotesc pe Mihai Viteazul un simbol — poate să dea o imagine justă a cuvântării:

„Nemuritorul Ion Brătianu a spus că dacă elementul românesc va pieri în Transilvania, el va pieri și în România".

„Să nu uităm aceste cuvinte. Să nu uităm consecința lor, logică că: dacă elementul românesc piere în România, el va pieri pretutindeni".

„Nemuritorul Ion Brătianu a mai spus: „Româ-

www.digibuc.ro

nii nu vor pieri niciodată, nici în România, nici în Transilvania".

„Așa să fie".

„Să mai adăogăm că Românii nu vor pieri, atât timp, cât vor rămâne în picioare și cât vor apăra existența națiunii lor cu vigoarea și tenacitatea seculară".

Discursul are un profund răsunet în întreaga lume românească". „Tribuna" din Ardeal îl publică pe coloane întregi, socotindu-l ca unul din cele mai mari discursuri ce s'au rostit de oamenii politici români.

Guvernul era într'o grea încurcătură; Jean Lahovary este trimis în redacțiile pariziene pentru a stărui ca să nu se mai publice comunicatele „Ligii Culturale" iar un alt trimis oficial vizitează pe Memorandiști pentruca aceștia să desaprobe declarațiile lui Sturza.

Răspunsul la această intervenție poate fi citit în „Tribuna" din 19 Octombrie 1894, sub titlul „Situația".

„Este deci un lucru natural pe care îl repetăm azi, și care a fost proclamat de atâtea ori în ocaziuni solemne, că noi vrem să fim apreciați și susținuți așa cum suntem noi în realitate și nu așa cum ar voi alții să fim sau să părem că suntem. Nimeni nu se poate numi de al nostru, nimeni nu poate să ne angajeze ideilor sale dacă nu accep-

www.digibuc.ro

tă situaţia politică aşa cum naţiunea a creiat-o şi noi nu putem recunoaşte ca prieteni ai cauzei noastre pe acei care nu recunosc ei însăşi voinţa poporului român, cu privire la situaţia noastră politică, reglementată prin programul naţional şi nu susţine direcţiunea urmată până în prezent cu solidaritate exemplară de către jurnalele din Transilvania şi Ungaria".

Palma pe care o primea guvernul prin această drastică punere la punct fu îndeajuns de sublinia-tă de presa liberală.

Curând însă lucrurile se schimbară. Situaţia politică cu posibilitatea deschiderii succesiunii şi alte calcule de culise, evoluă până într'atât încât D. Sturza socoti că poate să se desvinovăţească în faţa Ungariei asupritoare, publicând o scrisoare care rămâne unul din cele mai ruşinoase acte ale politicei româneşti în cel mai şovin ziar maghiar „Pester Lloyd".

De altfel mai târziu, ajuns prim ministru, acelaş Dem. Sturza dela sala „Orfeu" avea să decidă participarea oficială a României la serbările „Mileniului" din Budapesta, la serbările împlinirii a 1000 de ani decând duşmanii neamului nostru încercau să ne asasineze în Ardeal.

Ce trebuie să fi simţit în celulele lor şi mai apoi în toiul luptei lor, sărmanii eroi memorandişti!

Ce frig trebuie să fi coborât în sufletele lor,

www.digibuc.ro

atitudinea aceasta de oameni vremelnici care se irosesc în mărunte socoteli zilnice a fraţilor de peste munţi, ei oamenii care treceau prin urgi, prin închisori, peste ei, cu ochii atinţiţi în zările pe care numai ei le vedeau, a unei ţări mari şi întregi, urcată prin vrednicie pe măgurî de cer.

OPINIA PUBLICA MONDIALA

In acest timp, acţiunea „Ligii culturale" care aducea la cunoştiinţă străinătăţii toate suferinţele Românilor, găsea un adânc ecou. Ziarele într'o unanimitate impresionantă redau pe larg situaţia din Ardeal dela Le Temps, L'Intransigeant, Gazette de France, Journal des Debats, L'Independance Belge, Le Nord, L'Éclair — în care George Clémenceau, viitorul „Tigru" al victoriei, scrie un viguros articol despre „Lupta raselor" — la Neue Preusische Kreuzzeitung, Posener Zeitung, Deutesche Volksblatt, Post, Münchener Algemeine Zeitung şi dela Il diritto, Corriere della Sera, Tribuna, Gazeta Piemontese la Times, Standard, New-York-Herald, toată presa străină îmbrăţişând cauza română.

Luigi Palma scrie un articol plin de căldură în „Rassegna per la scienza politiche e sociali", în timp ce Henri Gaidoz scrie în „Revue de Paris" un articol de mare răsunet despre „Românii din

www.digibuc.ro

Ungaria" ca şi Fr. Amouretti de altfel care scrie în „Revue Bleue" despre „Procesul unei naţiuni".

In „Pall Mall Gazette" Lordul Edmond Fitzmaurice — de trei ori ministru în diverse guverne engleze — scrie despre situaţia din Transilvania — după ce observase că această provincie va putea deveni un călcâi al lui Achile pentru Austro-Ungaria: „Ungurii urmează o politică violentă şi oarbă contra naţionalităţilor supuse coroanei Sft. Ştefan şi în special contra Românilor şi dacă există azi pericole pentru Tripla Alianţă şi pentru pacea europeană acestea se află în Transilvania".

„Atitudinea provocătoare a minorităţii maghiare contra majorităţii române ar putea provoca dintr'o zi în alta ciocniri sângeroase cu rezultate incalculabile".

Işi poate oricine închipui efectul pe care-l produceau în întreaga omenire aceste afirmaţii categorice ale unui om care condusese politica externă a Imperiului britanic.

Dela Roma, Camera italiană, — ai cărei membrii în frunte cu R. Imbriani, apăraseră cu atâta frăţească dragoste cauza noastră — trimite această elocventă telegramă semnată de 270 deputaţi, în frunte cu preşedintele Biancheri:

„Camera inspirându-se din principiile de drept public cărora Italia datorează existenţa sa, ex-

www.digibuc.ro

primă înalta sa simpatie pentru populaţiile române care luptă atât de înălţător pentru apărarea independenţei şi a naţionalităţii lor latine comune".

Din Norvegia gheţurile şi fiordurile se ridică în vremea aceasta glasul unui prieten al poporului maghiar, marele scriitor şi patriot B. Björnson, care îşi manifestă indignarea faţă de ilegalităţile maghiare. Este una din vocile cele mai răsunătoare care — dându-şi seama de adevăr — vine în ajutorul Românilor, încât cu bună dreptate I. C. Filiti putea să scrie la moartea acestui dramaturg:

„Nu se va uita niciodată că B. Björnson, scriitor celebru, cetăţean norvegian de frunte, ocupat şi preocupat de atâtea probleme ale artei sale, de atâtea chestiuni vitale pentru patria unde s'a născut, a tresărit de indignare şi a protestat cu mare vigoare, când a auzit că în Ungaria rasa stăpânitoare a maghiarilor încearcă să calce în picioare drepturile poporului român, să sugrume libertatea gândirii şi simţirii în graiul strămoşesc, să suprime echitatea şi să desfiinţeze justiţia, pentru a răpune politiceşte o naţiune compactă, plină de vitalitate şi cu virtuţi etnice care fac onoare raselor de viitor. Amintirea glasului marelui Bjömson, se va perpetua spre a fi mărturia dreaptă şi neclintită împotriva violenţei şi abu-

www.digibuc.ro

zului de putere a Ungurilor, împotriva înechitătii justiției lor !".

Şi un alt prieten al Ungurilor, istoricul Angelo Degubernatis profesor la Universitatea din Roma, recunoaşte cu ocazia răsunătorului proces al Memorandului dreptatea Românilor scriind lui V. A. Urechie, o documentată scrisoare care începe astfel — după ce scuză întârzierea acestui răspuns din cauza ocupanților — „pentrucă văd că sunt unii gata să interpeteze tăcerea mea, prin teama de a nu displace ungurilor, vă scriu în grabă, pentru a vă spune la rândul meu că găsesc deadreptul monstruos ceeace se petrece în Ungaria cu privîre la Români".

Din Spania, poetul Albert de Quintana scrie tot preşedintelui „Ligei Culturale" aceste rânduri pornite din suflet :

„Domnule preşedinte, strigătul de indignare al fraților noştri din Orient a trezit un simpatic ecou în inimile latinilor din Occident".

„Şi noi am suferit ca şi voi şi azi soarele libertății străluceşte magnific deasupra pământului nostru, deschis expansiunilor naționalităților".

„Noi admirăm curagiul dr. Lucaci şi al tovarăşilor săi de protestare şi luptă. La revendicările nasei oprimate, pe care ei o apără, asociăm de departe strigătul nostru de admirație şi entuziasm".

„Odinioară ferocele cal al lui Atila, strivise

www.digibuc.ro

iarba câmpurilor noastre şi văzu distrugându-se căminele noastre prin incendii. Sângele vărsat prin câmpiile catalaunice, fecundă pământul; azi fertilitatea sa este însutită şi oraşele noastre devin adevărate şi monumentale aşezări intelectuale".

„Rasele viguroase şi valoroase ca a voastră nu pier, ele se ridică puternice şi regenerate prin martiriu! Continuă să o aperi, Stăpâne! Lăsaţi un umil poet entuziast al rasei latine, să simtă ca ea şi ca voi, durerea lor de azi şi primiţi din modestul meu cămin apelul pe care-l face Dumnezeului dreptăţii pentruca scuturând într'o zi sclavia ca şi Ungurii, Transilvănenii să poată, mai puţin uitători şi mai puţin ingraţi decât asupritorii lor, să lase liber imnul naţional al limbii lor în cele patru puncte cardinale şi să-l propage cu veselie în lumea întreagă".

„Vă rog domnule preşedinte să fiţi interpretul sentimentelor mele faţă de victimele tiraniei maghiare de a crede în înalta stimă a devotatului Dvs. Albert de Quintana".

Câteva luni mai târziu apare lucrarea lui Al. T. Djuvara: „Roumains et Hongrois" care este omagiată de Casimir Përier, Marquizul de Duffeim„ Al. Ribot, E. Lavasseur, Jules Simon, Blanc Comitele Tornelli, R. Accolas, Louis Leger, E. Lavisse, B. Pandolfi; toţi aceştia profită de prilej

www.digibuc.ro

pentru a-şi exprima sentimentele prieteneşti faţă de chestiunea naţională.

In afară de numele de mare autoritate pomenite mai sus, sunt deosebit de semnificative şi cele două scrisori pe care le redăm — fragmentar — mai jos, primite tot cu ocazia apariţiei cărţii pomenite. Una este datorită marelui om politic şi în mai multe rânduri preşedinte al Consiliului de Miniştri sub regina Victoria a Angliei, W. Gladstone care — retras la ţară la o moşie — scrie:

„Am fost nevoit să părăsesc viaţa politică ceeace mă împiedică de a interveni pentru a manifesta cauzei române simpatia ce i-am exprimat în deosebite împrejurări. Totuşi sunt cu inima şi gândul cu Dumneavoastră".

In sfârşit Consilierul de Stat Attilo Brunialti scria aceste rânduri profetice:

„Nădăjduesc ca şi Dumneavoasră, că ora nu e departe, când sub pasul celor ce merg cu curaj pe calea datoriei, providenţa pregăteşte acele drumuri misterioase şi necunoscute care duc la independenţă şi libertate".

Dreptatea cauzei româneşti se impusese cu ocazia acestui proces şi se definitivase în preocupările şi gândurile Europei. In zadar Leopold Ovary şi de Pazmandy bat drumurile redacţiilor parisiene acordând interviewuri, publicând articole toate bazate pe date şi statistici false.

www.digibuc.ro

Procesul Memorandumului — ridicol prin pretext şi odios prin înscenare şi sentinţa — răzbuna fărădelegile maghiare.

GREŞELI CE NU SE IARTA

Din Viena pornise odinioară această maximă întotdeauna citată şi aproape niciodată aplicată: „Justitia erga omnes populos, fundamentum Austriae".

Veacuri întregi românismul a răbdat — în Ardeal — umilinţe şi apăsări, pe care nici un alt neam nu ar fi putut să le suporte. Noi am îndurat toate furtunile abătute asupra noastră cu tăcere martirică. Senin, am mers pe drumul „pătimirii noastre" şi numai rareori am atras atenţia Vienei asupra calvarului român dar nu ne-am răzbunat şi nu ne-am răsculat.

N'aveam pe cine să ne răzbunăm şi contra cui să ne răsculăm, căci noi eram stăpânii şi dacă acceptam martiriul cu imperială linişte, o făceam datorită credinţei nostre nestrămutate în justiţia Dumnezeirii.

Procesul Memorandumului este ultima verigă la lanţul suferinţelor româneşti.

Din ordinul guvernului budapestan se ridică oficial peste Ardeal semnul suferinţelor şi-al închisorilor.

www.digibuc.ro

Entuziasmul frățesc sfărâmă Carpații și uni sufletul Ardealului cu cel al Vechiului Regat.

Amouretti putea să scrie cu bună dreptate :

„Procesul care s'a deschis în 7 Mai la Cluj are o importanță, istorică. El face să intre în preocupările internaționale chestiunea Românilor din Transilvania și Ungaria".

Pe plan politic intern : împărțirea țării în asupriți și asupritori, deci ruperea oricărei punți de înțelegere între cele două națiuni numeroase: Români și Unguri; pe plan politic extern; sfărâmarea unității Triplei alianțe ; pe plan românesc : Unirea sufletească a tuturor Românilor în jurul acuzaților; pe plan european : îndreptarea simpatiilor întregei opinii publice către cauza română. Iată prin ce Memorandumul este prefața Unirii de la 1918.

După acest proces, sorții erau aruncați. Anii care mai aveau să se scurgă până la biruința Adevărului și a Dreptății, nu interesau. Ei nu mai erau acum decât chestiune de împrejurări, de moment.

Esențialul: mântuirea noastră prin jertfe seculare se împlinea odată cu condamnarea Memorandiștilor.

Cu bună dreptate, Octavian Goga pornit din durerile calvarului ardelean vedea în liniștea tă-

www.digibuc.ro

riei ardelene însăşi semnele scuturării jugului milenar :

„Ci'n pacea obidirii voastre,
Ca 'ntr'un întins adânc de mare,
Trăeşte înfricoşatul vifor
Al vremilor răzbunătoare".

www.digibuc.ro

BIBLIOGRAFIE

1. — *Ziarele epocii :* Independance Belge, Journal des Debats, Voința Națională, Independance Roumaine, Tribuna, etc.
2. — *Fr. Amouretti :* Le procès d'une nation (Revue Bleue 15 V 1894).
3. — *C. Balaceano :* La question transilvaine Paris 1895.
4. — *G. Bekics :* La question roumaine et la lutte des races. Paris 1895.
5. — *Dr Iàncso Benoit:* L'Histoire et l'état actuel des tendances nationalistes roumaines.
6. — *A. De Bertha :* Magyars et Roumains devant l'histoire. Paris 1899.
7. — *Eug. Brote :* Un memoriu politic : Chestiunea română în Transilvania și Ungaria. București 1895.
8. — *P. Cantili:* Un proces celebre. Paris 1894.

www.digibuc.ro

9. — *Al. G. Djuvara :* Români şi Unguri; împreună cu *T. G. Djuvara :* Bibliografia cestiunii naţionale, Bucureşti 1895.
10. — *Henry Galdoz :* Românii din Ungaria (extras din Revue de Paris). Traducere de G. Moroianu, Bucureşti 1894.
11. — *N. Iorga :* Istoria Românilor din Ardeal şi Ungaria (Dela mişcarea lui Horia până astăzi), Bucureşti 1915.
12 — *G. Moroianu :* Les luttes des Roumains Transilvans pour la libertè et l'opinion européenne Préface par W. Steed. Paris 1933.
13. — *Aurel Popovici :* La question roumaine en Transilvanie et en Hongrie. Avêc une preface de N. P. Comnen. Paris. Lausanne 1918.
14. — „*Réplique de la jeunesse roumaine* universitaire de la Transilvanie et de la Hongrie à la reponse faite par la jeunesse magyare des Academies hongroise au memoire des ætudiants universitairs de Roumanie" .Vienne. Budapest. Graz. Cluj 1892

Pentru alte opere care eventual au fost folosite, s'au făcut citările în text.

www.digibuc.ro

CUPRINSUL

BIBLIOTECA MUNICIPIULUI BUCUREȘTI

	Pag.
Prefața	7
Frământatul Ardeal	9
Dela gorun la roată	11
Doi popi la Viena	14
La Blaj	16
Credincios popor	21
Dualismul	25
Partidul Național Român	28
Politica maghiară	32
Sibiu 1892	35
Petiția	37
Pe drumul Vienei	41
Crește furtuna!	43
Agitatorii	45
Preliminarii	49
Procesul	52
Cluj	54

www.digibuc.ro

La grădina „Banty" — — — — — — — 57
Desbaterile — — — — — — — — 60
La 'mpăratul — — — — — — — — 64
Apărarea — — — — — — — — — 67
Condamnarea — — — — — — — — 72
Se deschid temniţele — — — — — — — 77
Refugiaţii — — — — — — — — — 81
Apăsarea — — — — — — — — — 86
Dincoace de munţi — — — — — — — 90
Opinia publică mondială — — — — — — 100
Greşeli ce nu se iartă — — — — — — — 106
Bibliografia — — — — — — — — — 109

www.digibuc.ro

TIPOGRAFIA
VREMEA S. A.
București, Carol 10

www.digibuc.ro

Lei 15